Вестник за критика, дебати и културни удоволствия

К

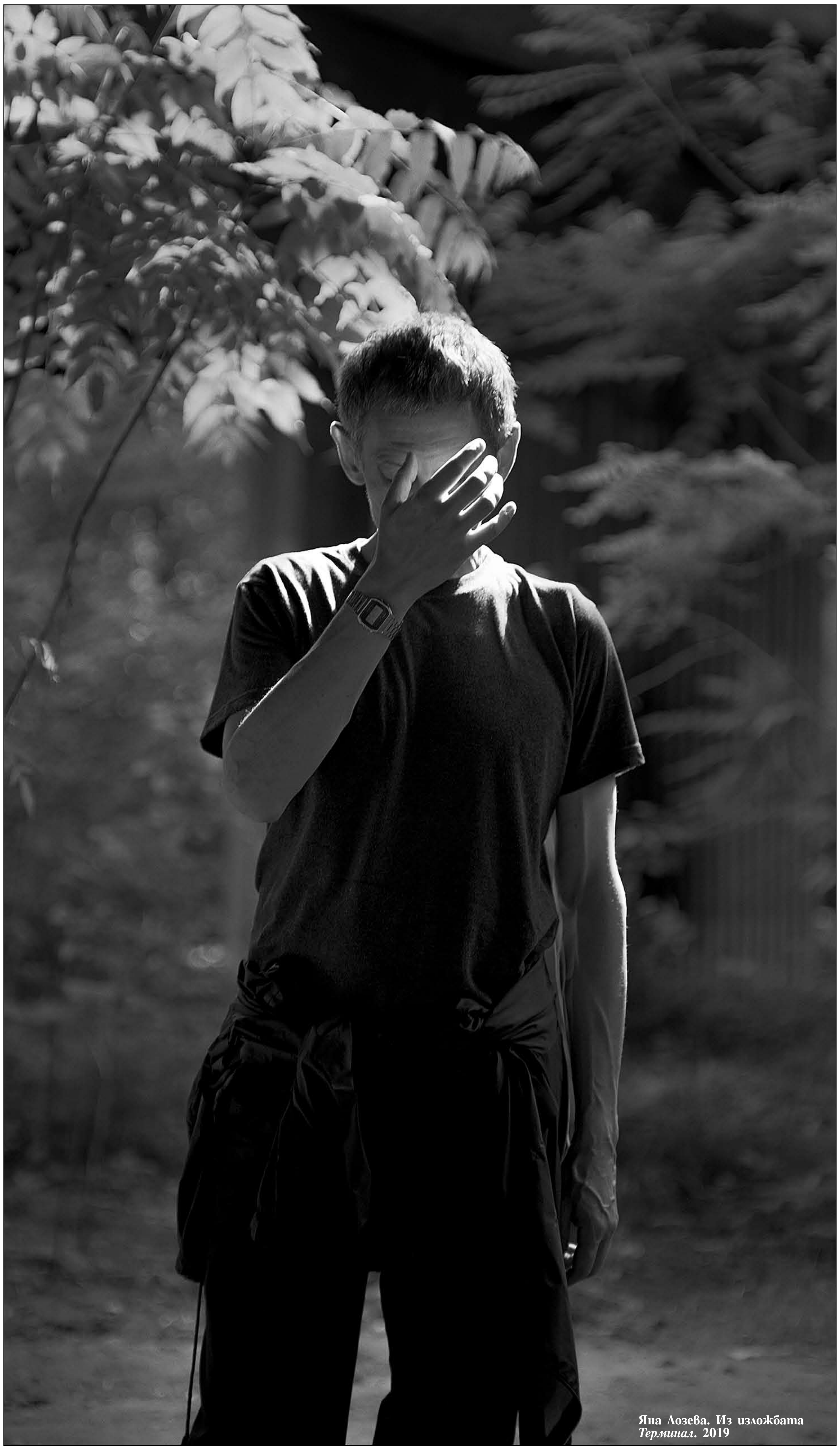
Бр. 35 (46), година I, 1 ноември 2019 г., 12 стр., 3 лв.

www.kweekly.bg

Проблематичен прочит на *Зографът Захарий* от Марин Големинов в Софийската опера - Екатерина Дочева - на страница 5

Възможно ли е днес киното да предизвиква дебати? Разговор със Стефан Командарев за новия му филм *В кръг* - на страница 9

Рамзан Кадиров - кавказкият Путин - на страница 11

Яна Лозева. Из изложбата *Терминал*. 2019

Думи срещу думи

Канети 2019

В началото на октомври тази година се състоя първият кръг от осмото издание на литературния конкурс *Елиас Канети*. Този конкурс, за разлика от всички останали, се провежда веднъж на две години, затова в него участват и книги, които вече са били награждавани в рамките на някакъв друг конкурс. Второто нещо, което отличава *Канети*, е неговата тематична индивидуалност, т.е. стремежът да се опази онзи хуманистичен патос, който е толкова характерен за всички произведения на Елиас Канети – както художествени, така и научни. Във всички свои издания досега конкурсът е бил ангажиран да отличи именно хуманистичната линия в творчеството на съвременните писатели.

Наистина, в съчетание с високи художествени достойнства, но задължително водеща към проблемите на човека в нашия свят. Такъв фокус неизбежно блокира пътя към евентуален успех на голяма част от масовата литература. Затова с течение на годините броят на кандидатстващите произведения не просто е намалял, но е претърпял и процес на естествен подбор.

На осмото издание тази година взеха участие трийсет и пет творби, от тях трийсет и три белетристични и две драматургични. Изобщо не е много, особено в прозата, като се има предвид големият брой романи (а напоследък и сборници с разкази), които се публикуват всяка година. Продължава да изненадва (все така неприятно) малкото количество добра драматургия. По-весело е да предположим, че малък брой значими пиеси се изпращат точно на този конкурс, но по-реалистично изглежда, че съвременната българска драматургия продължава да бъде в криза. Все пак журито на конкурса излъчи номинация: пиесата „Наблюдателите. Хипотеза за отвъдното“ от Константин Илиев, поставена в Народния театър. По примера на своите най-добри постижения като „Нирвана“ и „Великденско вино“, Илиев се опитва да сдвои спецификата на българската душевност с универсални прояви на човешкия дух, а това я вписва в тематичната ориентация на конкурса.

Що се отнася до трийсет и трите книги с проза, те са толкова различни помежду си, че всеки опит да бъдат подредени в някаква типология ще бъде насилствен и неуспешен. Ако съдим по тях, българската белетристика днес е в период на вавилонско разноречие, доста по-отчетливо изразено в сравнение с предходни години. Сега вече ми се струват носталгично ясни тенденциите, които доминираха в началото на нашия век. Ако има нещо подредимо в тази картина, то засяга единствено участието на издателствата, които публикуват литература от български автори. Участват двама големи играчи: *Жанет 45* (12 предложения) и *Сиела* (10 предложения), след това идва по-скромната вълна на издателства като *Хермес, Рива, Колибри*; накрая остават разпръснати единични кандидатури. Някои от тях са напълно случайни, но други попадат сред най-добрите белетристични книги от последните две години; такива са „Свети Вълк“ на *Факел Експрес* и „Пътят към Тива“ на *Парадигма*.

В областта на прозата журито излъчи седем номинации, немалък брой, който дава възможност за по-свободен избор на втория кръг. И тук обаче, въпреки че фокусът е силно стеснен, трудно може да бъде дефинирана някаква тенденция, която преобладава. „Животът няма втора половина“ на Христо Карастоянов продължава експеримента на „Една и съща нощ“, представяйки стремежа към модерно преосмисляне на българската история. „Балкански ритуал“ на Георги Тенев надзърта в низините на историческия процес, който тече пред очите ни, без да бъде публично видим. „Свети Вълк“ на Елена Алексиева разказва лудостта на съвременния човек във взрив от алегорични образи, изработени през различни епохи. С „Пътят към Тива“ Яница Радева върви по същия път, но в обратна посока, пренаписвайки древността във философски проблеми на съвременния човек. „Всичките наши тела“ на Георги Господинов възкресяват трудния жанр на сентенциозната есеистика, без да изпада във философстване. „Остайница“ на Рене Карабаш (Ирена Иванова) е изненадващ дебют, който направи силно впечатление със смелостта да постави нетрадиционни джендър въпроси посред едно общество с удивително традиционни нагласи в тази посока. Може би най-неочаквано е присъствието на Румяна Захариева с „Ръкавици за студената война“ – проза, която напомня българските спомени на самия Канети. Както се вижда, сред седемте номинации няма дори две, които си приличат взаимно. Но какво пък, и светът, в който живеем, е достатъчно пъстър, а понякога се върти в толкова забързан калейдоскоп, че почвам да изпитвам носталгия по времето, когато един човек е четял цял живот само Библията и от това се е чувствал все по-мъдър. А ние – с безброй прочетени книги, изобщо не се чувстваме мъдри и дори самата дума *мъдрост* сякаш изчезна (просто обърнете внимание) от публичното говорене.

Милена Кирова

Избори

Яна Лозева
Терминал

Фотография

Куратор **Веселина Николаева**

19 октомври - 3 ноември 2019

СКЛАД, Пловдив

Сляпо място

Пейзаж, предаден чрез портрети. Изгубеният остров на Пловдив, Адата, почти не се вижда на снимките – така, както не се забелязва в града. Съотношението природа-култура се е обърнало; природата е станала петънце на картата, сляпо петно. Мястото, където някога са се събирали семейства за неделен пикник, сега е запуснато, обградено от града, пресечено от автомобилния мост, загубило е цветущия оптимизъм на думата „остров” като синоним на оазис, на спасителна твърдина. В друго настояще Адата би била остров, където природата започва да пренаписва историята за Робинзон, започва отначало.

Адата, адът. За да стигнеш дотук, трябва да слизаш, да се спускаш надолу. В нашето си настояще островът крие лек, но настойчив постапокалиптичен привкус. Завзетите отново от природата територии не се превръщат автоматично в девствен лес. Изпод буйната зеленина би могъл да настъпиш зарязано шише с някакъв препарат или кост от животно. Под моста си беззащитен към политналото отгоре. И макар около теб да клокочи живот, не се чувстваш умиротворен, нито върнат към предчовешката градина на началата; чувстваш страх. И вина.

Изложбата **„Терминал”** избира да покаже острова през въздействието му върху няколко човешки лица. Ние не можем да знаем какъв е той сам по себе си; разполагаме само със сянката, която хвърля върху нас. Според някои психоаналитични школи, „сянка” се нарича онази страна от собственото ни съзнание, която вечно остава невидима, но и вечна във властта си над нас. Сляпото петно, болното място. Как ни се отразява един свят, в който природата е немощен, без време победен родител? Очакваме ли възмездие – или някак си се надяваме то да ни сполети?

Адата, адът, е пиеса за една райска градина, която никога няма да бъде същата. Защото в нея сме били ние.

Зорница Христова

К 2

Ходене по буквите

Ефремов, Ефрем. *Правни аспекти на журналистическото редактиране.* Велико Търново: *Фабер*, 2019

Изпитвам безпокойство, когато преподавам на студентите жанра на памфлета – кое тяхно твърдение може да се окаже „съставомерно"... Ако памфлетът подлага на гражданско унищожение не само личност, но и цяло явление, то тогава въпросът е не само къде преминава границата на добрия вкус, но и къде в едно изречение могат да спорят две права – правото на свободата на изразяване и правото на личен живот... Като журналист ме тегли да обидя – и от това несъмнено ще спечели внушението на текста ми, но дали от обидата и клеветата ще спечели истината? Обществото? Хайде, памфлетът и фейлетонът са жанрове от висшия журналистически пилотаж – нашата публицистика отдавна не лети високо. Но информационните и интерпретативните жанрове имат своите правни аспекти – и когато пишем, и когато редактираме.

Веднага искам да заявя, че изцяло стоя на страната на Ефремов – в своя прегледов към книгата проф. д-р Борис Велчев не споделя идеята на медийния изследовател да се декриминализира обидата и клеветата в медийните публикации, но веднага казва, че тази идея е защитена убедително. В своята монография с безспорен практико-приложен характер доц. Ефремов проверява как са уредени престъпленията „обида" и „клевета" във Франция, Германия, Австрия, Испания и Великобритания – и прави сравнение с българския Наказателен кодекс.

„Фактът на близост в регламентацията на обидата и клеветата в България и в посочените европейски държави не разколеба убеждението ми за нужда от декриминализация на двете престъпления, защото, докато това не се случи, смятам, че „свободата на словото" е поставена в риск. Разбира се, при непрекомерното й упражняване, нарушителите следва да понесат отговорност, която, както вече споменах, може ефективно да се реализира по гражданско-правен ред."

А бившият главен прокурор Борис Велчев постави нова задача на доц. Ефремов като активен наблюдател на етичните стандарти в медиите: да разгледа разпоредбата на чл. 40, ал. 2 от Конституцията, която предвижда възможността да се спират и конфискуват печатни издания, когато „се накърняват добрите нрави". Изобщо, новият труд на Ефрем Ефремов е интердисциплинарно изследване, което осмисля сложните, противоречиви и конфликтни връзки между редактирането и правото. Книгата има и респектиращ граждански ангажимент: „Ако тези редове попаднат пред погледа на поне един бъдещ или настоящ редактор, ако благодарение на тях бъде избегнато едно съдебно дело срещу редакция или журналист и бъдат спестени обиди и унижения на обектите на публикация, значи съм си свършил работата."

А аз, като автор и педагог, като преподавател, ще си спестя работата, ако вниманието бъде много повече относно представянето на невинността, относно разкриването на самоличността на деца – жертви или свидетели на престъпления, относно накърняването на личния и/или семейния живот на даден човек... Да перифразирам стихотворението на Радой – и свободата на словото е като хляба, „всеки ден се замесва, изпича, изяжда"...

М.Б.

Концертът на Драгостин Фолк Национал

Изкуство със силна кръв

Концерт „25 години Драгостин Фолк Национал"; концертна зала на Националното музикално училище „Любомир Пипков", 22 октомври 2019 г.

Не съм привърженик на юбилеите, на словата по случай юбилеите, на изпълнената с нарочна приповдигнатост атмосфера във връзка с юбилеите и на задължението да си поне телом с околните, тъй като тържественото обикновено е свързано повече със значителни факти в миналото, а не толкова значителни в настоящето и с една кристална неяснота за бъдещето. Според старозаветните евреи, за юбилей се смята 50-годишнината. Значи 25-годишният труд на **Стефан Драгостинов** и певиците („моите момичета" ги нарича той) от „**Драгостин Фолк Национал**" не влиза в старозаветната традиция. Но е славна годишнина! Особено когато става дума за частен състав, чийто репертоар се създава от един човек – било като композитор в прочутите вече „Верски песни", които се пеят по-скоро извън храма, било като композитор, който с изключителен слух и мярка преработва фолклорни песни – Стефан поначало е опак човек, как иначе се пробиват пластове традиционна твърд, било като автор на народни, чисто еталонни обработки на цветни народни песни, било като репетитор, диригент, импресарио, звукозаписен продуцент... Не знам как се удържа това „One Man Show", още повече, че Драгостинов от години е и професор в Нов български университет. Може го, разбира се!

В концерта по случай годишнината на „драгостинките", който отново бе в залата на музикалното училище, Драгостинов предложи програма в три модула, разделени от хорото (шопско и дайчово) на сърцата инструментална група в състав: **Александър Тодоров (кавал), Апостол Георгиев (гайда), Бисер Соколов (гъдулка), Ивелин Бонков (тамбура) и Стоян Янкулов-Стунджи (тъпан).** Програма-микс от песни, с които народът ни е славил и Бога, и своя живот; програма от най-популярните песни на дамите от състава, извадка от 11-те компактдиска от проекта „Антология на българския музикален фолклор" – „Звукови икони на България" с песни от всички български региони, върху които е нанесен ярък авторски почерк, и от десетки концерти в България и извън нея, както и участие в престижни фестивали.

Особен, специфичен е звукът на ансамбъла, защото е школуван, изграден чрез „прекосяване" подхода на Стефан към традиционната песен. Тя може да звучи като звуково инкрустирано симфонично платно, може да плени ухото с великолепна комбинация от монодично пение и смела полифонична игра, може да завърти в кратките пробивания, в пресечките от различни регистри, в цветовете на гласовете, които комбинира така, че звукът на ансамбъла експлодира в тайнствено темброво мигновение, за миг сменило цветния модел, във внезапния интервалов „блъс", който „пробожда" фактурата, в артикулирането скорговорки, във великолепните хорали, „подредени" от контрапунктовия феномен на родопчанката Мария Павлова, която ако затвориш очи, звучат като орган. Бях писала навремето, че митът за непрокосновеността, за опазването на народния шедьовър отстъпва пред стихията на този авторов почерк. Отстъпва, защото почеркът е от изключителен музикант, но и човек, който знае перфектния език, „професионалните хватки" в съвременното музикално творчество и по природа силата на музикантска природа, може да вкара в песните всяка идея, която подадената му роди. Родило е шеметни звуци, пеят ги с възторг и радост. Сила към ума това изкуство, който, не оставя слушателя равнодушен. Всякакви звуци се събират в аранжимента на една песен, която например е изнасена наизуст, а след това чуваш как с „тънка четка" Драгостинов е добавил, довършил своите малки, но съкровени камъчета звук в песенната пъстрота. Така песента и слушането ставам едно общо приключение на преоткриване, откритие, изненада и тръпка от ефекта на „немирното движение" на композитора.

Разказани като песните в близки, толкова изненадващи и провокативни. Дали ще е „Чичовите конье" от шопката или родопската „Рофинка", или ще са „празниците „Българско благослов" и „Млада Бога" или вечните хитове „Дигу дигу" и „Шинка"... няма значение. Ефектът е необратим, постоянен. Всичко е интересно и за пореден път се убедих в изкуството на Драгостинов да манипулира формата чрез цезурата; да я кара да се извива, да върви нагоре към своята естествена кулминация и да стихва... все едно изчезва. За да прошава отново в едно и същото пространство и по продължение естествения си път. Това създава правдиво чувство за не свършваща, жадна, непредсказуема импровизация. Една от кулминациите в това отношение бе сюитата „Вранеят се врани коне", която звучала като идиличен безмензурен пасторал-засвирване-запяване; градусът се качваше все повече, оттеглянето на страхотната оркестрова интермедия, където тъпанът на Стунджи накара залата да нажежи „до бяло" и се страхотната оркестрова интермедия, когато звукът изпада в транс на ... в такива моменти; после двамата със Стефан, който хвана едно кречетало, разиграха звуков бъби-дуел, „драгостинките" завършиха сюитата, като полека се оттеглиха заедно с тъпана във все още вибриращата тишина.

Какво да добавя? Може би лаконичната вест, че Драгостинов работи над един невероятен проект за „правата вяра", който той ще огласи един ден. Очаквам го.

Екатерина Дочева

От пръв поглед

Няма измъкване от миризмата на мизерия

„Паразити" (Parasite), 2019, Южна Корея, 131 минути, режисьор Пон Джун-хо, продуценти: Йон-хуан Чан, Пон Джун-хо, Ян-вон Мун; сценарий: Джин Вон Хан и Пон Джун-хо; оператор Кун-По Хон, музика Джаели Джун, в ролите: У-сик Чои, Кан Хо Сон, Со-дам Пак, Сон-кюн Ли и др.

Награди: „Златна палма" от Кан, награда на публиката от Fantastic Fest, най-добър филм от Сидни и др.

На петото издание на CineLibri южнокорейският филм „Изпепеляване" (2018) на Лий Чанг-донг получи Голямата награда. Създаден по разказа „Горящият хамбар" на Харуки Мураками от сборника „Изчезването на слона", той доста се различава от оригинала. Но и като прозата на японския писател, излъчва дифузна поетичност и визуална красота. Мен обаче филмът, за разлика от разказа, ме остави равнодушна. Но се радвам на разпространителите на „Изпепеляване" Христо Христозов и Петър Тодоров (особено на Христо) – рекламната стратегия на филма е и активна, и интелигентна. Дано повече хора го видят. Пък и първият южнокорейски арт филм с дистрибуция (доскоро е разпространявана само приключенската комедия „Добрият, лошият и странният" на Ким Джи-Ун през 2009 г.). Каквото сме видели от тази свръхинтересна кинематография, е само по фестивали и най-вече на София филм фест.

Но сега на фокус ми е друг филм от азиатската страна – „Паразити". Той е първият южнокорейски със „Златна палма". Още повече, че през 2019 се чества 100-годишнината на корейското кино.

Няма интернет в душния сутерен на семейство с младеж и девойка. Всички са безработни. Опитват се да оцеляват, сгъвайки кутии за пици. Изгубват се. В един момент улавят чужд сигнал и тутакси се взират в телефоните. Някакъв пиян пикае пред прозореца им. Точно тогава пристига приятел на сина. Носи вкаменелост в сандъче. Моли го да стане учител по английски на момиче от богато семейство, за което иска да се ожени, като се върне. Речено-сторено.

Младежът фалшифицира университетска диплома, отива в огромната, дизайнерски декорирана къща с разкошна градина. Тази къща, както му обяснява икономката, навремето е била собственост на именит архитект, заминал за Париж. Той се харесва и на девойчето, и на майката. Семейството има своеобразно синче, преживяло тежък упадък. На младежа му хрумва идея и сюжетът се завърта. Сестрата е родена артистка. Бедните постепенно се настаняват у богатите. Но не щеш ли, в дома имало скривалище. И настава ужасяващ обрат. Смърт, кръв, гадост, бягства, изчезване... На финала младежът обещава на баща си да купи някой ден богатската къща. Ще му се...

Филмът започва и си тече като ведра социална драма. Изведнъж завива към хорър. И не изпуска смеха – доста от ситуациите са колкото драстични, толкова и комични. Честно казано, на мен не ми беше особено смешно. Филмът изследва съвременното живеене през семейства, свързани с престъпване на нормите. Бедните са трудолюбиви и изобретателни, богатите – щедри и наивни. Но бариерите са факт. Обонянието си казва думата. Няма измъкване от миризмата на мизерия.

Макар и въздълъг, филмът е изграден стройно. Не доскучава. Заснет е майсторски експресивно, операторът си играе със светлината и полутоновете, музиката завива и към опера, а актьорите са чудни – и бащи, и майки, и деца, и икономка... Безспорно „Паразити" е интересен, но не е на равнището на ярките филми на Ки-юн Ким, Ким Ки Дук или Пак Чан Ук. Както казва в интервю Пон Джун-хо, „Моето ноу хау е многото кръв от нищо. Животът е кръв. Изяждат те, ти изсмукваш нечия енергия... Всички са виновни, всички са паразити". Думите му ме успокоиха, защото все се чудех кои са точно паразитите. Филмът се вписва в световната тенденция „деца, по-умни от родителите"; и без да е кинематографично откритие, се помни.

Преди да гледам „Паразити", изчетох доста текстове за него и натрапчиво се повтаряше, че бил доста близък с „Джебчии" на Хирокадзу Коре-еда - миналогодишния носител на „Златна палма". Приличат си по това, че са азиатски, по линията на бедността и по волята за оцеляване. Различни са и сюжетите, и режисьорските стилове. Прочее, на Киномания ще дойде първият филм на Коре-еда, заснет извън Япония и на чужди езици (френски и английски) – „Истината" с Катрин Деньов, Жюлиет Бинош и Итън Хоук. Нямам търпение да го видя.

Що се отнася до „Паразити", той е продаден в 192 страни, но е неизвестно кога ще бъде показан у нас. Вероятно на София филм фест 2020.

Геновева Димитрова

Обединяване на властите | e-gov

Не знам дали обърнахте внимание, но в точка 3 на концепцията на новия главен прокурор Гешев се споменава някаква Единна информационна система за противодействие на престъпността (ЕИСПП). Работата на тази система е да улеснява информационния обмен между съдебните и следствени служби, финансовите, данъчни и митническите органи, затворите, Военната полиция, МВР, така че всяко едно разследвано дело може да бъде лесно проследено от подаването на сигнала до самото произнасяне. Прави ли Ви впечатление, че изброяваме ведомства както от изпълнителната, така и от съдебната власт? Сиреч, ако ЕИСПП работи, а според мониторинговия доклад на ЕК от декември 2013 тя работи, то в нея властите се обединяват, а не разделят. Разделението на властите очевидно доста вълнува, защото присъстваше във въпросите на няколко НПО-та на изслушването на Гешев. Само дето в случая става дума за технология, прототипът на която е внедрен у нас още през 1985 г., и отговорността за надграждането, експлоатацията, поддържането, законовото ѝ уреждане никога не са зависели от личните качества на новия кандидат. Освен това е проблем, защото всяко единно информационно пространство, и проличава от факта, че свободата на обмена в него е въпрос на сигурността.

ЕИСПП бе наследена от тоталитарната администрация, но не само не изчезна с началото на прехода, ами, без даже да промени принципа си, с Националния статистически институт – бе инкорпорирана в „Стратегията за развитие на информационното общество в България" на Костов, финансирана от Световната банка. Самата ЕИСПП не бе финансирана от Световната банка, защото системата, която събира чувствителна информация, може да се разработва само с развойни и технически средства на държавата и парични средства от бюджета ѝ. Ирония бе в това, че първият изпълнител на поръчката по обновяването ѝ бе консорциум от частни фирми. При смяната на властта през изборите на 2001 г. проектът ЕИСПП спря и рестартира наново в рамките на субсидирана реформа, финансирана по ФАР, но не под опеката на съдебната власт, а на един Междуведомствен съвет, отчетливо доминиран от изпълнителната власт с председател Министъра на правосъдието. Целта е уж баланс между властите, които трябва да комуникират, а не да си пречат в ЕИСПП, но дори това не е помогнало, когато към вече изграденото ядро на системата трябваше да се включат и системите на полиция, затворите, прокуратурата, съда. Класифицираната информация на държавата винаги циркулира трудно между ведомствата, но беше трудно и когато НАП и агенция „Митници" трябваше да се включат. Да не говорим, че с влизането ни в ЕС трябваше да позволим и свободен наднационален достъп до системите си. (За бъдещето на тези партньорства се споменава в концепцията на Гешев.)

Регламентите и общите стандарти – технологични, информационни, комуникационни, необходими за коректния информационен обмен, се постулират със закон, но у нас това не бе достатъчно. По времето на министър Тачева системата бе в клинична смърт и възкръсна с идването на ГЕРБ на власт, само че на цената на драстични промени. Именно тогава в Закона за съдебната власт бе заложено ЕИСПП да се прехвърли от Министъра на правосъдието на Главния прокурор. Прокуратурата е страна в наказателния процес и контролът над ЕИСПП би дал огромно предимство, но не беше само това проблемът. Покрай ЕИСПП, без да е ясно какво представлява и на коя точно власт, Прокуратурата стана и бенефициент по ОПАК - системата с класифицирана национална информация започна да се финансира национално! Според мониторинговия доклад на ЕК от декември 2013, всичко е точно – ЕИСПП работи – само дето няма как да го използваме, защото по закон (чл.384. (1) ЗСВ) нямаме достъп до базите ѝ. Тук стигаме до друг един голям проблем, вълнуващ и НПО-тата – достъпът до информация. До каква информация има достъп Главният прокурор? Кой има достъп до информация за Прокурора? Какво съдържа така нареченото „ядро" на ЕИСПП и дали изобщо съдържа нещо повече от данните, ползвани при тестването на системата, и ЕИСПП не е само повод за източване на огромни суми?

Отговорът на тези въпроси трябва да се търси в полето на технологиите, не в пленарната зала на ВСС. Иначе НПО-тата никому не пречат в опита да симулират съпротива. Същите тези, които от наше име протестираха, и през 2016 промениха закона и направиха избора на Гешев възможен.

Райна Маркова

Кадър от *Паразити*

Из изложбата Илюзия

Честито!

Високи унгарски награди за български творци

Унгарският президент Янош Адер награди със *Сребърен кръст за заслуги към Унгария* пианистката **Анжела Тошева** за нейната дейност по популяризирането на унгарските композитори класици и по-специално на Бела Барток. Президентът награди със *Сребърен кръст* и **Йонка Найденова** от Института за литература на БАН заради нейната широкоспектърна дейност като учен, преподавател и преводач за популяризирането на унгарската култура в България. *Бронзов кръст за заслуги към Унгария* получи **Николай Бойков**, писател, поет и преводач, като признание за неговата преводаческа дейност за популяризирането на унгарската литература в България, най-вече на съвременната унгарска проза и поезия в лицето на Имре Кертес, Петер Естерхази, Петер Надаш, Ищван Йоркен, Адам Надашди и др.

К

Черни дупки и бели джуджета

Апостолова, Антония. „Потъване в мъртво море". Разкази. Пловдив: Жанет 45, 2019. Цена 14 лв.

Дебютният сборник разкази на Антония Апостолова въвлича читателя в плътно и добре оразмерено море от думи, които въздействат двойствено. От една страна, те сякаш се съпротивляват на естествения поток на четене: текстът е гъст, езикът на места – хем плътен, хем изчистен от всякакви въздушни шупли, хем понякога проявява оправдана детайлност, доколкото писането ѝ би могло да се оприличи като „женско". Усърдната работа върху разказите проличава силно в липсата на участъци в изказа, които да олекотят протичането на историите (и все пак, те текат леко, без да напрягат съзнанието, но не и без да изискват внимание). Това обаче не прави текста претенциозен или отдалечен; стилът в известна степен е неутрален и само понякога се пропуква от поетични метафори или психологически вдълбавания (повече намекнати, отколкото експлицирани). От друга страна, противодейства една завличаща мощ, която говори тихо, сякаш на себе си, опитва се да преживява сякаш непреживяеми събития и рани, които продължават да плетат мисловни и емоционални лабиринти-затвори.

Атмосферата в сборника е камерна. Повечето истории са застинали между двама, евентуално трима души. Границите на личното, на тангентното поле с Другия са основен фокус, който центрира напрежението и в него (про)падат съдбите на героите. В някои от историите този колапс е същият като този, който зарежда черна дупка – прекалено надвишеният предишен обем не успява да бъде изхвърлен навън навреме след разширяването до червен гигант. В други разкази героите са като бели джуджета – остатък от предишна свръхекспанзия (все пак, става въпрос за любов), която обаче е стигнала някакъв предел – звездното гориво е приключило, оказало се е недостатъчно (или е отнето); обозримата в момента на разширение безкрайност бива изтървана от поглед. Моментът на „свръхновата", драстичната метаморфоза обикновено е премълчана или читателят стига до нея бавно, стъпка по стъпка, завеса след завеса.

Безкрайно растящата прогресия на любовта (най-често отминала) колабира до пунктуални спомени, които трябва да се навържат, за да се начертае основата, необходима за стъпката (нагоре?) в следващата част от живота на героя. Това навързване, този опит за продължаване напред, за сбъдване на някаква стабилност чрез останките се усеща непрекъснато - героите са стъпили отвъд трагедията си, макар и останали със зейнали пропасти след нея.

Пространството между двама. То се изживява не само на ниво нaратив, но и в поетизирането на езика. По-често бездна, в това пространство героите обговарят себе си и случилото се, в него са съсредоточени ядрените механизми на историите в сборника, там се навързват точките, оцелели след екзистенциалния срив, там азът се лута в кръг, постоянно циркулирайки между себе си и Другия.

Оттам плъзва и есенната мълчаливост на разказите, които дават вид на бъбриви истории от живота, разказани между приятелки, с детайли и реалии от чужди пространства, но и разкази, които в същността си и в спокойното си разгръщане сдържат нещо.

Това сдържане действа като пораждаща сила на историята, оставеното от него празно пространство придърпва читателя напред, не без да го остави непокътнат. То пропива цялата атмосфера на сборника, насища с определена сивота и равномерност, с ненакъсаната повърхност на морето, което хем не позволява потъване и изтласква към повърхността, хем безмилостно дърпа навътре към недрата си.

Иван П. Петров

Критиката - през юбилеи и кризи

На 17 и 18 октомври 2019 г. в Американския център на Столичната библиотека се проведе научната конференция ***Интерпретации и контекстуализации в българската литературна критика – първа част***, която се реализира по проект „Дигитална библиотека „Българска литературна критика", финансиран от Фонд „Научни изследвания". Организатори на форума бяха Институтът за литература при БАН и Факултетът по журналистика и масова комуникация на СУ „Св. Климент Охридски" с подкрепата на Столична библиотека. Формален повод бяха юбилейните годишнини на Александър Балабанов, Симеон Радев, Тончо Жечев, Минко Николов и Петко Росен, но програмата включи изследвания върху Спиридон Казанджиев, Константин Гълъбов, Цветан Минков, Иван Мешеков, Васил Пундев и Георги Константинов, също заложени в програмата на проекта. Във финала на работния семинар бе отбелязана и 100-годишнината от смъртта на д-р Кръстев. В рамките на форума бе поместен модул върху оперативната критика под надслов „Перипетиите на оперативната критика – преди и сега. В памет на Тодор Абазов".

Конференцията включи участия на изследователи от утвърдени научни и образователни институции, като СУ „Св. Климент Охридски", НБУ, ВТУ „Св. св. Кирил и Методий", както и учители от водещи хуманитарни гимназии в страната, журналисти и архивисти. Изнесени бяха много нови изследвания както върху книжовното, така и върху свързаното с него архивно наследство на критиците.

Конференцията засрещна най-нови разработки върху делото на критици с различни идейни, естетически и политически възгледи, принадлежащи на различни поколения в интерпретирането на литературата ни и литературната ни история с намерението да възпроизведе каноничната през съвременната литературна критика, като по този начин преактуализира знанието на критиката за самата себе си чрез взаимно (крос) критическо четене. Така форумът се реализира като модерна авторефлексия и автоконституиране на литературната критика както през акценти в историята, философията и документалното ѝ наследство, така и през социалното и естетическото ѝ функциониране в десетилетията преди и след Девети септември чрез едновременно поддаващата се и съпротивляваща се подмяна на естетическо от идеологическо оценностяване.

Докладите и дискусиите бяха илюстрирани от дигитализирани по проекта публикации и архивни документи.

Важен акцент бяха проблемните дискусии върху феномени на съвременната оперативна критика, като разрушаването на авторитетите и оттук - ценностите в постмодерната релативизираща култура, неестественото разрастване на автоизявата чрез съвременните формати на комуникация и оттук - доминацията на писането над четенето, лишаващо от аналитична дълбочина и обричащо на живот в мисловните плитчини. Дискутирани бяха и редица липси в съвременната оперативна критика, като непродуктивната единственост на положителната рецензия, генерирана честo от извънлитературни фактори, както и отпадането на цели литературнокритически жанрове като литературния портрет, например.

Кръглата маса, посветена на паметта на проф. Тодор Абазов, сложи акцент върху органичната връзка на литературната критика и публицистиката в контекста на рефлексиите на проф. Абазов върху въпроса дали публицистиката принадлежи на литературната критика или на журналистиката. Литературоведи и медийни изследователи потърсиха трансформациите в публичния образ на литературата и медиите, дискутираха върху това съществува ли днес и как съществува оперативната критика, съпоставяйки оперативно-критическите подходи в старите и в новите медии, в представите за масово и елитарно...

Александра Антонова

Дедалос за Здравка Михайлова

На 18 октомври т.г. атинският вестник „То Вима" оповести тазгодишните големи награди на Съюза на гръцките писатели.

Наградата „Дедалос" (по името на Стивън Дедалус, героя от романа „Одисей" на Джеймс Джойс) получи българската преводачка Здравка Михайлова. Това далеч не е първата голяма гръцка награда за Михайлова – през 2011 година тя получи Държавната награда за превод от гръцки на чужд език за работата си върху „Писмената на зрящия" от Янис Рицос („Стигмати", 2009).

Наградата „Дидо Сотириу" - в чест на известната гръцка писателка, авторка на преведените от Георги Куфов у нас романи „Мъртвите чакат" и „Окървавена земя" – тази година получава неоелинистът Янис Далас.

К

Петък рано утрин

Трифонов, Келнер и краят на расизма

Слави Трифонов напусна bTV точно когато телевизията за втори път беше предложена за продажба. Ще рече човек, че Трифонов е знаел какъв е профилът на купувача. Докато чешкият аналог на Домусчиев, Петър Келнер, добави втората голяма частна телевизия в пакета си от европейски медии, Слави Трифонов си купи една старозагорска телевизия и я превърна в национална. Предстои да видим дали новите собственици на bTV ще използват медията по начина, по който Келнер използва чешките си медии, или политиката на bTV ще зависи от местните консултанти.

Всички тези сделки се случиха в размирно за БНР време, но точно преди изборите СЕМ освободи радиото от Светослав Костов като генерален директор и назначи за и.д. Антон Митов. Костов даде пресконференция и каза, че едва ли Митов ще свърши нещо за три месеца. Сякаш той изкара повече от три месеца... Сега остава Антон Митов да разпознае кой му се обажда от Борисовата градина. Радиото тепърва ще бъде в новините.

Битката за София потопи националната драма с един футболен скандал само след седмица. Медиите изоставиха расизма по трибуните на националния стадион и се впуснаха в теми, като замърсяването на въздуха и градоустройството, детските градини и малките улички. Да не би расизмът да изчезна от улиците? Свастиките по сградите на София седяха и в изборния ден. Въпросът за провеждането на Луков марш по улиците на общината, която управлява Йорданка Фандъкова, не беше в центъра на нито един от телевизионните дебати или интервюта с нея. Какъв е смисълът от предизборните дебати, ако в тях се заобикаля най-важното: отношенията между различните групи в един град.

Всъщност, дебатите по bTV и БНТ показаха няколко сериозни проблема в замисъла им. Най-напред – проблем има в правилата, които всяка телевизия налага при избора на участниците в дебата. Най-напред Борис Бонев от „Спаси София" обяви, че не е допуснат до участие в дебата на 15 октомври в студиото на БНТ. Всъщност, Бонев е подписал споразумение с БНТ и се е съгласил да играе по правило, според което в „големия дебат" участват само кандидатите за кметове, които събират най-много гласове според данните на 4 социологически агенции към датата 15 октомври. Това е правило, което телевизията налага, а той се е съгласил с него. **А не би ли било по-добре, ако участниците в дебата са избирани чрез журналистически подбор, а не според данни на социологически агенции.** Тази промяна би довела в студиото и депутати с имунитет, но и кандидати, които имат какво да кажат. Дебатът като форма е загубил смисъла си в този тест на кандидатите по определен брой теми. По-добре журналистите да носят отговорност за това кого канят, отколкото да изправят табелите със социологически изследвания като оправдание. Тогава няма да ни е все едно дали Емил Кошлуков е журналистът или Добрина Чешмеджиева.

В студиото в „Референдум" на 15 октомври се озова Ангел Джамбазки, който трябваше да е четвърти в надпреварата не според една, а според цели 4 агенции. След първия тур обаче Джамбазки беше пети. Коя от четирите агенции след края на изборите носи отговорност за това кой не е в телевизионното студио?

Два дни по-късно Бонев направи „дебат" пред сградата на БНТ, като обяви, че БНТ избира агенциите, а Център за анализ и маркетинг няма уеб страница, но инак дава нереалистични прогнози.

Друг е въпросът за какво му е на Бонев телевизионен дебат?! Той има най-силния ресурс – да не е телевизионна икона, а да владее кварталите и Фейсбук. Ресурс, който нито един от другите кандидати няма. Отговорът обаче е, че много повече телевизията печели от неговото участие, отколкото той от нея. Показа го Антон Хекимян по bTV. В частните телевизии правилата за покани към кандидати за дебат са други. По „Нова тв" направиха дебат между първите две потенциални победителки на първия тур – Йорданка Фандъкова и Мая Манолова. Дали беше дебат? Със сигурност беше предизборна форма. По bTV Антон Хекимян игра по други правила – покани първите петима в класацията само на една агенция – „Маркет линкс". Така Борислав Игнатов от ДБ беше принуден да се върти ту наляво, ту надясно, въпреки че Антон Хекимян за първи път от дълго време водеше най-накрая телевизионно предаване.

Дали новият собственик ще избере тази журналистика? Или ще възприемаме като нормално случилото се по време на кампанията със саморазправата на един сайт спрямо кандидата на десните хора в София? Защото за расизма сякаш се спогодихме, че е само за пред англичаните.

Жана Попова

Образи и безобразия

„Фотосинтезис", която не само се утвърди като най-популярната галерия за фотография в София, но и създаде своя публика от професионалисти и запалени любители, представя един от особено продуктивните наши майстори на камерата за последните три десетилетия – **Тихомир Пенов**, с изложбата му **„Илюзия"**. Той е „всестранно надарен" фотограф, движи се с бързина между изкуството и документа, работи във всички жанрове и ползва всякакви методи на снимане, включително и за дълго престана да снима и напусна София в търсене на помирение със собствения си творчески аз. В този смисъл, изложбата му сега и тук може да се приеме като носталгично завръщане към Пенов отпреди, организирано от Фотографската академия „Янка Кюркчиева" по случай тридесет годишнината от Десети ноември.

Пенов гостува във „Фотосинтезис" с може би най-забележителната си способност – да снима времето. Да го пуска да тече през застиналите пространства на кадрите си, така че все да имаш чувството, че нещо се случва или току-що се е случило, или предстои да се случи. Дори сюжетите да са съвсем банални. А какво остава, когато пред камерата му, успоредно в три столици – София, Прага и Букурещ, се разиграва най-щастливото събитие на XX век след края на Втората световна война: падането на комунизма. Улиците, по които до вчера е минавало мудното всекидневие на соца, са превърнати в декор на исторически спектакъл, от радиоапаратите са чуват призиви или по-точно се виждат, изписани върху плакатите, знамената приличат на хвърчила, оръжията в ръцете на войниците не пречат на усмивките им, дори милиционерите се опитват да хванат верния път, а главният герой е множинството, но не безлико, а със стотици лица, взрени в собствения си живот от следващия ден.

Фотографията обаче разполага с две времена едновременно – на събитието и на зрителя, като позволява на второто да промени и даже направо да унищожи първото. С изложбата си днес, както подсказва и името ѝ, Пенов ни връща към падането на комунизма, сякаш за да го отмени, нищо че лично го е заснел. Или може би тъкмо заради това. Видени 30 години по-късно, улиците носят тъгата на отдавна отминали дни, думите върху плакатите са изгубили смисъла си, лицата се взират не в бъдещето, а в зрителя с въпроси, на които той не може да отговори. За да се получи този закъснял ефект, вероятно още тогава Пенов е заложил във фотографиите си съмнението, че в нашия живот нищо никога не става такова, каквото ни се иска да бъде.

Към друго събитие, но вече сред най-трагичните след Втората световна война, ни връща още една фотографска изложба – **„33 години Чернобил"** на **Милен Цветанов**, открита в салона за съвременно изкуство на галерия „Сан Стефано" (на мястото на бившата Прошекова фабрика). Документалните кадри, уловили дълбоката трагика на пустотата, възцарила се след аварията, отговарят на силно нараствалия интерес към темата, предизвикан от едноименния американски сериал. Той показа, че един от начините да лекуваш травмите на паметта, е да запълваш принудително оставените бели петна в нея.

Георги Лозанов

Човекът е остров

Лиляна Дворянова. „Острови“. Живопис и графика. Галерия „Етюд“, София. 22.10 – 9.11.2019

Ние сме потопени. Не изцяло, но потопени – до пояс, до гърдите, до шията. Изглежда изобщо не го забелязваме – за разлика от Лиляна Дворянова. Тя ни рисува. Нейните „наши“ портрети ни показват приказно-правдиво: сами в центъра. Сами, защото всеки от нас е най-големият. Но светът около нас е пренаселен – с малки хора, с безброй малки хора, с къщи и истории. По нас растат градове и улици, в които да се изгубим. Бръшлян също би се изгубил. И ще го направи с радост, защото световете на художничката нито са страшни, нито са сладки. Заедно с Бръшлян съзерцаваме загадка след загадка, принадлежащи на истории, които се сдружават помежду си. Гъсти и първозданни, творбите на Лиляна гъмжат, бръмчат, жужат от малки истории, покрили един може би уморен, може би натъжен човек – под и над повърхността на съществуването му. Пиршеството от истории и образи. Къщи по раменете ни. Къщички по темето дори. Причудлив ред. Суматоха от светлинки и човечета. Вкъщи уют за всички нас, които сме готови да разберем дали спада или се качва нивото на въображението, защо искаме да се разхождаме в световете на Лиляна Дворянова – и защо удавянето в красотата им е невъзможно.

М.Б.

Лиляна Дворянова
Разговор

Честито!

Силвия, която стърчи

Не познавам по-щедър днес колега от нея: в журналистическата си работа **Силвия Чолева** намира какво конкретно да подкрепи у всеки един автор и да остане предана на интуицията си за естетика и почтеност. Тя направи необходимото за видимостта и достойнството на автори, чийто литературен талант минава под летвата на собствения ѝ талант.

Същевременно Чолева се промъква сред джунглата от нарцистични балони, в каквато се превръща българската литература, и пука де каквото може. Нейният бяс защитава литературната среда от комерсиализацията, безпаметността, самозванството... И без вина е виновна пред литераторите „без покритие“.

Проблемът е, че това унищожително всекидневие препречва да видим творчеството на самата Силвия – изтънченото отчаяние на нейния висок модернизъм, елегантната свобода, безкомпромисната авторефлексия, умората в нейните прозрения, самовзискателността в почитта към словото... Честността на майстор. Любовта. Преди 11 години пред вестник „Култура“ Чолева беше казала: *Хубавото на литературата е, че не може да бъде насила вкарана в някое теоретично чекмедже. Писателят – също. Не пасва, стърчи, дразни.*

Продължавай да дразниш, Силвия! 60 години са си направо нищо...

М.Б.

Фрагмент от богатото творчество

Концерт по случай 85-ия рожден ден на Васил Казанджиев

Седемте камерни пиеси от последните десетина години (2007 – 2017), включени в програмата на концерта, представиха широк кръг от образи – лирични, драматични, гротескни; носталгия и неземна възвишеност. Произведения, родени от една несекваща фантазия и завидна творческа енергия, естетика, формирана от началото на творческия път на композитора и следвана без отклонения от първия опус до днес. Васил Казанджиев не веднъж е декларирал, че следва идеалите на кумира си от младежките години Хиндемит за абсолютната хармония, която трябва да излъчва музиката. И която е присъща на вечните класически стойности.

Вечните класически стойности, универсалността на класическата форма (за него фугата и сонатната форма са най-висшето достижение на музиката) и убеждението, че музиката се пише за хора, следователно, трябва да е достъпна, са основни принципи за композитора. Достъпността, разбира се, не е елементарното тананикане на запомнени мелодии след излизане от концертната зала, а логика, която води слушателя в сложните пътища на високото изкуство, ако имат интелектуалната нагласа за това. Всеки аспект на творчеството на Васил Казанджиев, свързано с най-плодотворните и напредничави години за българската музика, е съблазън за изследвания.

Началото на концерта беше Соната за тромпет и пиано, прекрасно изпълнена от **Петър Македонски** и **Надежда Цанова**. Трите части следват класическия сонатен цикъл: бърза – бавна – енергичен финал. Съвършен израз на стабилността на класическата форма – сонатно алегро с енергична първа тема, последвана от лирична; разработка, построена върху динамичен диалог (Майсторството на диалога при Казанджиев е също предмет на специално внимание.) Втората част, формално близка с лиричния характер на класическата соната, наблюга с по-плътни тембри (тромпетът със сурдина и пиано в нисък регистър), динамиката на сонатното алегро се отмива в по-различни форми на звукова обемност чрез ефектно противопоставяне на крайни регистри в двата инструмента – резултатът е релаксиращо самовглъбяване. Третата част почти внезапно, с лек джазов привкус, прекъсва от релакс към най-живата динамичност. Начупената мелодика (типично казанджиевска) сърджа много енергия; тя сякаш се слива от фрагменти, завихрени около въображаема ос. Слушателят е просто запленен от неспирния им вихър.

Гротескната за кларинет (фантастично изпълнение на **Росен Идеалов**) се втурна с енергия, която сякаш продължи финала на Сонатата и внесе нова образност: в нея прозира един нашенски Тил Ойленшпигел с непресекваща жизненост, в своеобразен предизвикателен диалог с околния свят. Страхотен успех за характера на формата, естествено превключване на различни типаж – след класическото равновесие на Сонатата! Неимоверно трудна пиеса!

Няма лесни за изпълнение творби на Васил Казанджиев въпреки привидната лекота, с която музиката се лее. Това изисква изпълнителско съвършенство, виртуозно владеене на инструмента – не показна виртуозност, а високо майсторство и интелигентност. Казанджиев има свой кръг изпълнители. Това е обяснимо, взаимно доверие и обожание; всеотдайност на музиканти със сродна емоционална нагласа, чиито възможности и естетика композиторът познава и които разширяват собствената му фантазия. Изпълнителското ниво на всички творби на този концерт беше много високо.

Георгита Бояджиева е сред доверения кръг изпълнители. (На този концерт беше представена – като бонус – нейната книга „Камерни творби на Васил Казанджиев за струнни, духови и пиано“ – 1968-2007.) Монолозите за виолончело соло са създадени за нея. В поразителен контраст със „скокливата“ партия на кларинета, виолончелото внася плътност и наливност, дълбоко усещане за меланхолична красота. Монолозите са интровертни, но и по своему диалогични, те са различни емоционални състояния, показани с темброви нюанси, с игра на динамики, с разнообразни техники на звукоизвличане.

Фактурата е сложна и в същото време – кристално ясна, типична за всички пиеси на Казанджиев: ясната структура и при най-сложна фактура и хармонични напрупвания е свързана със задължителната чувственост – на всеки тон, тембър, мотив или фраза.

За Васил Казанджиев тембърът е много важен, той има съществени драматургични функции. В Пасторала – първата част на Диптих за кларинет и алтсаксофон (**Росен Идеалов** и **Горан Ташев**), много деликатно избягва всякакви ефекти от контрастно противопоставяне на тембрите. Двата тембъра диалогизират в почти еднаква теситура, фино нивелирани, оформят вътрешни звукови обеми с деликатни отливки, излъчват красива, кристално ясна мелодия. Контрастът е между двете части – Пасторал и Бурлеска с нейната ефектна театралност, с тембровата гонитба на два персонажа.

Виртуозно владеене на тембровата драматургия в Секвенции за виолончело и китара (**Георгита Бояджиева** и **Росен Балкански**), всъщност, е монологична творба, въпреки участието на два инструмента. Композиторът сякаш рисува с тембри. Майсторски нивелира тембровите и технологични разлики и с омайваща еднородност постига по-голяма дълбочина, повече плътност и самовглъбеност. Всяка секвенция е различно нюансирана в градацията, заложена в стартината фаза – до постепенно извисяване на почти еднородния звук във финална драма, образец на кристална инструментална фактура.

Триптих за пиано (**Гергана Несторова**) – отново монологична творба, но с екстровертна патетика, различна от самодиалозите в Монолози или в Секвенции. Отделните части – Покаяние, Въодушевление и Посвещение, показват три емоционални нагласи: от спокойствието и фактурна прозрачност през въодушевлението на усложненото хармонично изграждане до химновото достолепие, апотеоз на ефирния камбанен звън. Сложна, но кристално ясна фактура, убедително индивидуализирана във всяка от частите.

Последната пиеса от концертната програма, „Светлосенки“ (2016 г.), беше своеобразен екстракт от тембровите изследвания на Васил Казанджиев. В цялото си творчество той се е интересувал от тембъра, от многообразните възможности на всеки инструмент да извлича различни типажи от себе си. В 1968 г. израз на страстта да пише драми чрез тембър, жанр, ритмика и динамика е знаменитата Симфония на тембрите. Милчо Левиев и квартетът му Джаз фокус 65, заедно със създадения от Казанджиев Софийски камерен оркестър, насърчават във всяко отношение тембровите му открития. В последвалото му творчество тембърът продължава да е обект на несекващо любопитство.

„Светлосенки“, както сам композиторът призна, е творба, провокирана от изявление на **Атанас Карафезлиев** за четирите сурдини на неговия тромбон. Четири различни възможности за нови тембри. Плюс вибрафона с многото начини на звукоизвличане (**Мартина Митева**). И кларинетът, и виолончелото (Росен Идеалов, Георгита Бояджиева) – извънредно много характери в рамките на една камерна творба. Тук щедро се разгръща тембровата естетика на Майстора: еднородни звучности в монологични моменти, благородно наслагване на кадифено-уплътнени пластове, статика, която се разсипва във всемира без темброва контрастност; внимателно напластяване и в същото време нивелиране на тембри, темброва хармония върху един тон, дискретно обагрен от нивелиращи се звуци, преливане на тембри в търсене на безкрайни звукови обеми, звукотемброви вълни в различни динамични разливи – фантастичен резултат, нарисуван със звуци. В майсторското боравене с различни инструменти няма никакво напрежение, преексплоатиране на теситури, динамики, диапазони, няма празно гонене на ефекти.

И това е така във всяка от творбите. То е свързано и с майсторството на изпълнителя, и с доверието на автора към възможностите му. Публиката оценява трудността, но без да чувства породеното от нея напрежение. Музиката просто се лее...

Седем камерни произведения – малък фрагмент от големия творчески свят на Васил Казанджиев. Академик, професор, а, както отбеляза в едно радиопредаване Милен Панайотов, достатъчно е само „Васил Казанджиев“ за мястото му в европейската култура. И не само в европейската – 85-ата му годишнина е отбелязана на 19 октомври с камерен концерт и в Университета в Минесота, САЩ.

Наталия Илиева

Реплика от ложата

Каквито, такива

„Каквото, такова“, текст, постановка и музикална картина Недялко Йорданов, сценография и костюми Чайка Петрушева, автор на песента Хайгашод Агасян, участват Емилия Радева, Жоржета Чакърова, Пламена Гетова, Рут Рафаилова, Янина Кашева, Богдан Глишев, Иван Налбантов, Любомир Младенов, Сава Пиперов, Ева Тепавичарова, Христо Терзиев. Народен театър. Премиера на 27 септември 2019 г.

След близо десетгодишна пауза, Недялко Йорданов, автор на вече 29 пиеси и режисьор на около 60, се завръща в театъра. С пиесата му „Каквото, такова“, поставена от самия него, Народният театър откри своя нов сезон.

Сюжетът следи „действителен случай“. Описва се „среща на класа“: сбирка на бивши ученици, гонещи 80-те, и тяхната учителка. Авторът определя текста си като „нито комедия, нито трагедия; част от живия живот“. Темата му трябва да е всекидневието, такова, каквото е, на едно поколение, преживяло какво ли не.

Разбира се, Йорданов не иска да прави „просто разказ“. Той залага „една скрита метафоричност, ненатрапчива, но важна“, която квалифицира в интервю пред ПИК като „философия“, а пред БНТ - като „мъдрост“; и резюмира с „радвай се на живота и не се оплаквай“ – каквото, такова.

Надеждата, че от 60 години специализиращият се в (предпазливо) социално оплаквачество Недялко Йорданов е събрал сили да се отстрани от него, няма как да се сбъдне. Сам той активно насочва вниманието към „идейните неща в пиесата“.

Те са щедро налични. Особено настъпателни стават в осемте последователни монолога, заемащи лъвския дял време от двучасовия спектакъл. Там текат откровения по зададената от учителката тема: „Как виждам комунистическото бъдеще?“.

Под знака на „огромно разочарование“ и предвидим носталгичен привкус, под ножа пада едър масив социални феномени и структури, с които персонажите са имали допир през дългия си жизнен път. Доколкото мога да преценя, необговорени остават само спортът и национализмът. „Нож“, изкован от звънък банализъм и закален в мрънкаща агресия.

Прилагането на термина „драматургия“ към текста би било далеч отиващо преувеличение. Налице е хоризонтален и тъпчещ на място набор от изричания (по-обемните формират споменатите монолози), който няма как да стигне до логичен завършек. Основните му съставки: претенциозна повърхностност, обтекаем носталгизъм, епидермална сантименталност (през която влизат обертоновете на чалгата), подправена с умерено просташки подмятания.

Режисьорското решение е адекватно на текстовата основа. През по-голямата част от „действието“ персонажите са подредени фронтално срещу публиката, седнали зад една маса, а от друга една маса произнасят монолозите си. Изключението се формира от оживлението в каскадата от финали, вторият от които представлява притеснително продължителен концерт с пионерски фолклор, частушки и стари градски песни.

В ролите влизат актьори, имащи в биографиите си неслучайни върхове в театъра и киното. Те мобилизират богатия си опит и почти всеки от тях успява да извлече някои и други тонове, по-дълбоки, отколкото им предлага текстът. Не искам да си представя как щяха да изглеждат нещата, ако на тяхно място бяха други, по-посредствени актьори от техните поколения.

Най-притеснителни в цялата работа са други два елемента: претенцията и публиката. „Ние сме жадни за духовна храна“, казва Емилия Радева пред „24 часа“ по повод на пиесата. Тъкмо за това претендира постановката: да даде автентична духовна храна на изгладнялата за истинско изкуство публика. И тя ѝ се отблагодарява с възторг.

Хора от всички възрасти със светнали погледи попиват излъчваното към тях, съпровождат го със собствени коментари или просто свободни разговори на висок глас, принципно следвайки модела, очертан в 17 глава на „Под игото“. Те преливат от щастие, че чуват маломерните си трапезно-кръчмарски умувания, препоръчвани като последни предели на мъдростта от сцената на Народния театър. И са радостни от лекотата, с която поглъщат „високото“ изкуство.

Телевизионни, купонджийски или други такива консуматори на битови остроумия подменят специализираната театрална публика. На мястото на зрителите-творци се настанява витална некултивираност, въодушевяваща се от посланието на пиесата: каквито, такива – докрай, до дупка.

Успешна, налага се да признаем, програма.

Виждал съм я в действие. През 80-те Недялко Йорданов, тогава директор на Бургаския театър, смогна да прогони действителните театрали и да ги замени с многочислената местна простакерия. Успя да съсипе седем десетилетна висока градска култура, чиято центробежна точка бе театърът.

В София днес не би могъл да постигне чак такъв поразяващ ефект. Това не отменя злокобния характер на прокарваната програма за изтласкване на високата култура и от същинските ѝ топоси.

Програма, вещаеща победи за културните субпродукти. Действаща в синхрон с държавната политика в културата и образованието.

Пак ли идва времето на домашните спектакли/концерти/изложби/семинари, от които най-вече да се очаква професионализъм и високо качество? Някога провокирани от идеологическия натиск. А сега?

Георги Каприев

Ранно пиле

От 1 до 5 ноември 2019 отново ще се проведе Международният студентски филмов фестивал „Ранно пиле“, създаден от Американска фондация за България – клон България, през 2005 г. с директор Алексей Христов, като естествено продължение на Програмата за финансиране на студентски филмови проекти.

„Ранно пиле“ е най-големият български форум за студентски късометражни филми и вече петнадесет години помага на младите филмови творци да достигнат до широката публика. Основна цел на фестивала е не само да предостави на зрителите възможност да се срещнат отблизо с изкуството, мирогледа и естетиката на младите кинотворци, но и да осигури място за обмяна на опит и идеи между участващите студенти и преподаватели. В журито на тазгодишното издание са Саман Хюсеинпур (Иран), Слава Дойчева и Калоян Божилов. Те ще изберат своите фаворити сред 89 заглавия от близо 30 страни. Прожекциите ще са в кинозалата на НАТФИЗ и Културен център Г8.

К

Сцена от Зографът Захарий

Проблематичен прочит на *Зографът Захарий*

В Софийската опера, след 47 години, отново бе поставена операта ***Зографът Захарий*** *на* **Марин Големинов**. *Тази творба на класика е израз на свободния му подход към жанра – структурата е освободена от традиционното деление на арии и ансамбли, вокалният и инструменталният пласт в произведението са функционално изравнени.*

Формално операта е разделена на две действия – шест картини, но драматургията ѝ върви нацяло, съобразявайки се единствено със спецификата на сценичното представяне. Вокалните партии интерпретират словесния текст (либрето Павел Спасов) близко до спецификата на изговарянето му, без никакви алюзии с какъвто и да е тип традиционна ария или ансамбъл. Тук би било по-подходящо да се говори за монолози и диалози. Изследователи на Големинов считат, че в някаква степен интонирането на словото продължава *традицията Мусоргски* в оперната история. Но и примерът на Барток не трябва да се подминава, доколкото вокалната партия при Големинов има по-скоро инструментален характер. Това дисциплинира по различен начин певеца, а същевременно отправя изразните му възможности в различна посока. Така Големинов съобразява драматургията на творбата с характера на първоизточника, придава ѝ по-дълбока автентичност, а вокалната линия на произведението влиза в хармоничен и тембров съюз с оркестровата част от партитурата, т.е. те са мислени „нацяло“. В този смисъл, оркестърът тук е много по-действен в драматургично отношение. Големинов може да си го позволи – той е известен майстор в изписване на оркестровото писмо в контекста на личния му графичен и афористично-лаконичен музикален стил. Самият той пояснява: „Търсил съм богатство на тембри, разнообразие от плътност, от крайни звучности, като съм използвал пределно техническите възможности на инструментите.“ Към него, за по-голяма яснота, бих прибавила свидетелството на диригента Георги Димитров, който дирижира операта в Русе през 1983 г.: „На пръв поглед, партитурата на „Зографът Захарий“ изглеждаше мозаична, дори фрагментарна. Основната ми интерпретаторска задача беше насочена към организирането на музиката във времето: въпросът беше с какъв темпоритъм да се обединят метроритмичните построения, за да не се получи разчленяване на музикалния поток. И стана нещо много любопитно: появиха се някакви монотематични връзки, които на пръв поглед липсват в партитурата. Когато тази, особена мозаична блокова структура в операта се осмисли цялостно, този монотематизъм става явен... От българските опери, които познавам, това е най-финото, най-тънко, най-интелигентно третиране на фолклора, който придава специфична окраска на музикалните характеристики.“

Трябва да се добави, че „Зографът Захарий“ е интимна камерна драма с малко действащи лица без масови сцени и хор. Главните герои са Захарий (бас), брат му Димитър (баритон) и Християния (сопран). Останалите персонажи са майката (мецосопран), трима ктитори (тенор, баритон и бас), клисар (тенор) и четец. Драматургическите връзки в операта са ясно очертани, кулминациите в драмата – също. Не може да се говори за изключителна комплицираност на задачата, ако са налице опит при прочита на музикалния текст, култура и въображение.

Какво предложи днешният прочит на творбата? Още при влизането в операта, след като си купих програма, прочетох, че операта се представя в оркестрацията на **Трифон Силяновски**. Навремето, когато Пламен Карталов беше директор на Камерната опера в Благоевград, постави операта през 1987 г. Тогава е поръчал на Силяновски да преоркестрира творбата – предполагам, заради по-малкия състав на оркестъра. Незнайно защо, тъкмо тя бе използвана и в постановката в Софийската опера. За да аргументира решението си, академик Карталов е посветил спектакъла на паметта на Силяновски. Не мога да гледам на този факт по друг начин, освен като на посегателство върху авторството на един композитор, който няма как да се защити. Разбира се, че Трифон Силяновски беше голям музикант и ерудит и не само на Карталов беше близък (както той описва в текст в програмата, придружен от негова снимка и снимка на големия музикант и страдалец Силяновски). И тъй като и аз имах късмета да го познавам отблизо, сьм сигурна, че самият Силяновски би бил против решението в Софийската опера, където за първи път е представена операта (с диригент авторът), да звучи неговата оркестрация, направена по причини, които мога да нарека по-скоро утилитарни, отколкото художествено-естетически. Интересно е също, че единственият жив пряк наследник на Големинов, композиторът Михаил Големинов, нямаше представа, че е взето такова решение.

Самата постановка също буди въпроси и е доста проблематична. Най-напред при певците-актьори. Младите певци, особено в първия състав, оставиха ясното впечатление, че работата с тях не е довършена. Сценичното им поведение бе някак неестествено, фалшиво, заучено до степен, че в много моменти сякаш се съпротивляваше на естествения ход на сюжета и музиката. Всъщност, връзката сцена-музика в тази постановка е доста рехава. И причината за това, според мен, не е в „съвременния“ подход към сценичното решение на творбата, както го определиха и режисьорката-постановчик **Зорница София**, и сценографът **Чавдар Гюзелев**. Много отдавна в оперната практика има режисьорски решения на класически произведения, които почти изключват стандартен декор и разчитат предимно на осветлението и на условно очертани зони от сценичното пространство. Тук бедата в общата им концепция се крие в нейната половинчатост и в усещането за преднамереност. Доста банален ход е, например, да съобщиш духовното извисяване на Захарий с няколко стълби, наредени в дъното на сцената. И да се спасиш в почти цялата опера с едно скеле. Или да предадеш чувствата и страстта на Зографа и Християния чрез нагледна хореографска пластика на балетна двойка, която изскача зад спуснат по време на диалога на двамата влюбени внушителен диск, за да покаже страстта на двамата влюбени. Никак не се връзваше с претенцията за модерност и панелът с една вратичка, през която ту някой влизаше или излизаше, ту я заобикаляше. Трагичният край на операта стана леко бутафорен, когато Захарий започна да рисува умиращата Християния върху панела до същата тази вратичка. Малко е нелепо някой да размахва ръце пред една стена, на която публиката нищо не вижда. Навремето Михаил Хаджимишев, който беше режисьор с огромна ерудиция и имаше колосален опит в операта, предложи семпло и логично решение с един статив, върху който Захарий рисуваше с лице към публиката, не с гръб, и нарисуваното се предполагаше от зрителя (въпреки че на първия спектакъл, в който главната роля се изпълняваше от Никола Гюзелев, който беше и художник, се виждаше, че рисува по платното; в останалите двайсетина спектакли, когато Павел Герджиков пое ролята, зрителят имаше възможност да си представи сътворената картина от въздействието по лицето на певеца). Гледайки тази н състояла се режисьорска работа, през цялото време се питах защо Пламен Карталов не постави операта – правил я е в Русе и в Благоевград. Очевидно е потърсил друг режисьор, при това работещ предимно в киното, разчитайки на нестандартни идеи, които не бяха забелязани. Имаше няколко „стоп-кадъра“ – Димитър и Християния в трета картина, Захарий и Димитър - в четвърта, чиято самоцелна маниерност изобщо не се връзва със сюжета и драматургията на операта. Не блестяха с оригиналност и костюмите (**Марта Миронска**), които бяха нерешителна стилизация на традиционното облекло от епохата. Бих искала само да припомня, че в предишната „традиционна“ постановка нямаше шевици, а костюмът на Захарий беше решен предимно в черно.

Не беше по-щастливо състоянието на музикалния и певческия прочит. От главните действащи лица младият баритон **Веселин Михайлов** (Димитър, братът на Захарий) и **Румяна Петрова** (майката) пяха и на двата спектакъла и тяхното участие бе вокално най-издържано и балансирано, съответстващо на образите им и на спецификата на мелодиката и фразирането на Големинов. Петрова е опитен артист с култура и стил – тя работи с нюансирана емисия, с отработена изразност, с интензивно звукоизвличане – нещо, което малко се чу от останалите. Михайлов, особено във втория спектакъл, уплътни по-съществено ролята; в драматичния диалог със Захарий в четвърта картина градира вокалната си изява, като артикулира цялостно противоречивите състояния на Димитър както в личната драма на съперничество с брата, така и в естетическото противоборство в отстояването на канона с художника Захарий. Михайлов чувства правдиво музиката на Големинов, неговата артистична интуиция очевидно е допринесла в работата му с нелеката вокална фактура. Много съществен елемент в подхода към нея е, че той най-пълноценно „произнася“ и свързва микроелементите в своята партия – така че тя да зазвучи драматургически цялостно. Пред **Валентин Ватев** (Захарий от първия състав) стоят още доста проблеми. Преди всичко, той не е преодолял още съпротивата на гласа си спрямо спецификата на партията – и по отношение на речитативите, недостатъчно артикулирани, и по отношение на интерваликата, също и на регистровата специфика. Към края на спектакъла се почувства и гласова умора, която се отрази на изразителността и внушението. Към това добавям и плахата му актьорска изява. Захарий на **Николай Войнов** бе гласово по-привлекателен, без излишна патетика, което структурира по-убедително драматизма на ролята. Колебанията бяха по-малко, липсата на опит в подобна музика не се отрази така същностно. Той бе и по-органичен сценично, очевидно напуснал постановъчния схематизъм. **Силвия Тенева** – Християния от първия състав – бе предпочела предимно лирическия изказ със звукоизвличане, което очерта героинята ѝ предимно в този план, лишавайки образа от трагиката и драматизма на разбитите мечти. Доста по-плътна като образ и нюансирана бе същата героиня в прочита на **Стефани Кръстева** – с по-изявен, изразителен глас, с много по-изведена артикулация на словесния текст, което изведе съдържателно в много по-голяма степен музикалната линия. Още нещо съществено: създаде усещането за по-активен контакт с оркестъра; не разчиташе единствено на диригента за това, което за тази партитура на Големинов е от голямо значение – да се разполага с певци, които чуват и следят всичко. Тримата ктитори (**Николай Павлов, Илия Илиев и Стефан Владимиров**) прозвучаха истински във втория спектакъл (в първия проблемите с интонацията преобладаваха). В шаржирането на славолюбивия образ на богаташа, който е дал пари, имаше също известно режисьорско престараване, не по вкуса ми, но не от това дойдоха сериозните колебания в тригласното пеене. **Ангел Антонов** категорично трябва да прегледа отново партията на четеца, която засега е просто формално издекламирана; той бе „на място“ в ролята на клисаря.

Велизар Генчев бе диригент на спектакъла. Оркестърът звучеше изработен, внимателно подреден, равен. Разбира се, не е лесно да се сглоби с по-неопитни хора една толкова сложна фактура, в която микроелементите са от различен характер и в едни моменти изискват сцепление в името на едно по-цялостно звучене, а в други – подчертаване, отделяне, за да се оцвети допълнително вокалната емисия на всеки певец – тук изключително съществено е и педантичното изпълнение на щрихите, които в лаконизма на изказа са темброобразуващ фактор. Този тип сложност изисква наличието на по-гъвкав рефлекс и от певеца за осъществяване на необходимия темпоритъм, и повече настойчивост от диригента в тази посока.

Мисля, че при наличието на традиционно класическо вокално обучение на нашите певци в академията, при липсата у нас на необходимия екзистенц-минимум от оперна музика на XX век, която предлага по-суров, грапав, изпитателен в интервалово отношение, дори неудобен за певците език, е твърде голям експеримент тази опера да се поверява на съвсем млади и неопитни изпълнители. Така спектакълът не издържа сравнението с първообраза от 1972 г., не предлага талантлив съвременен прочит. И още: след първите две представления на творбата, в сайта на операта до края на сезона не се съзира следващо. Не искам да мисля колко от това, което е изработено, ще се помни до следващия сезон и от певците, и от оркестъра. Не разбирам този начин на програмиране. Ако е свързан със страха, че няма да се продаде залата, това е предизвестено още от самото начало. Виждала съм празни места в операта и на творби от „любимия репертоар“. А и оперната публика ще търпи развитие във вкуса и предпочитанията си, ако ѝ се дава по-често шанс за това.

Екатерина Дочева

Руското издание „Афиша Daily” събра около една маса хора, издаващи в Москва non-fiction литература, за да узнае как стоят нещата в този издателски сегмент. Участници в разговора:
Ирина Прохорова *- издател, директор на издателска къща „Новое литературное обозрение” („НЛО“), главен редактор на едноименното списание за хуманитаристика;*
Павел Подкосов *- издател, главен редактор на издателство „Алпина non-fiction”;*
Рамил Фасхутдинов *- издател, главен редактор на издателство „Бомбора” (новото име на „Эксмо non-fiction” – бел. пр.);*
Галина Юзефович *- литературен критик, интернет портал „Meduza“;*
Екатерина Писарева *- модератор на дискусията, журналист.*

Издатели на non-fiction литература в Русия обсъждат проблемите в бранша

За съотнасянето между научнопопулярната литература и non-fiction

Ирина Прохорова: Разликата между академичната и научнопопулярната литература не е само в това, че при втората не е прието да се злоупотребява с научна терминология. Популярната, просветителската книга - това е особен, много сложен жанр, със своя структура, логика и оптика. Дълго време „научпоът” не беше предмет на особено търсене и изведнъж, през последните 5–7 години, интересът към интелектуалната литература започна да набира обороти. Преориентирането на читателския интерес от фикшън към нонфикшън обикновено е свързано със стагнация в обществения живот, с девалвация на идеи и отсъствие на позитивен образ за бъдещето. Хората се обръщат към нонфикшъна в търсене на нов смисъл, на качествено знание. Това е опит да се противостои на социалната ентропия.

Павел Подкосов: Научнопопулярната литература се отличава от академичната по това, че с прости думи се опитва да говори за сложни неща, друга е структурата на книгата, друг е топосът, не е като в академичната. В последно време наблюдаваме ръст на интереса към хуманитарните науки, защото всички основни фундаментални въпроси на естествените науки вече са ни известни, всички бестселъри – издадени, и се насочваме към различните хуманитарни изследвания. Това, което западните читатели наричат *humanity*, това също е „научпоп“ - той е част от нонфикшъна.

За главните проблеми на книжната индустрия

Ирина Прохорова: Може да се успокояваме с разговори за растящите тиражи на интелектуалните книги, за смели издатели и любознателни читатели, но фундаменталният проблем е там, че нашата книжна индустрия се намира на средновековно равнище, и не в преносния смисъл на думата. Да започнем с това, че в Русия практически няма работеща система за книгоразпространение. Ситуацията на постсъветския книжен пазар винаги е била драматична, а икономическата криза от 2008 г. доведе до това, че няколко компании, занимаващи се с дистрибуция в регионите, се разориха, а на тяхно място никой така и не се появи. Живеем в типично руска ситуация, когато, както изглежда, съществуват читатели, издатели, критици, библиотеки, разнообразни медии – а книжна индустрия няма.

На „АСТ“ (едното от двете най-големи руски издателства, другото е „Эксмо“. – бел. пр.) им е лесно, те си имат собствени книжарници по цялата страна, макар че, мисля си, и те си имат проблеми.

Рамил Фасхутдинов: Не си мислете така, „Эксмо” - това все пак не е „АСТ“... („Эксмо” и „АСТ“ влизат в общ холдинг; издателство „Бомбора” е част от „Эксмо” - бел. рус. ред.)

Ирина Прохорова: Но на вас все пак ви провървя, вашите възможности за разпространение на книги са несъпоставими с тези на другите издатели!

Павел Подкосов: В този случай „Эксмо” трябва да ни благодари, защото откриват по няколко десетки книжарници годишно и в тях се продават книги от други издателства.

Ирина Прохорова: И все пак, това е монопол, трябва да има и други книгоразпространителски вериги, за интелектуална литература трябва да има по-специализирани книжарници, а у нас те са една-две и вече си сбъркал.

Рамил Фасхутдинов: Аз дойдох в компанията през 2007. Още тогава в „Эксмо” всичко се градеше върху конкуренцията между редакциите. Затова, без оглед на партньорските отношения между издателството и веригата книжарници „Новый книжный” (сега това е „Читай-город”), ние за тях бяхме на равни начала с другите издателства. И това беше наша цел - да убедим и докажем на закупчика, че нашата книга е по-достойна за рафта.

А въобще, сега с дистрибуцията би трябвало да е по-лесно в сравнение с времето отпреди десет години. Големите интернет книжарници вече играят ключова роля в книжната търговия. Още помня интервюто с директора на веригата Waterstones, който разказваше за състоянието на английската книжна индустрия. Ами при тях 50% от продажбите става чрез Amazon. В Русия числата са по-скромни, но ние също уверено вървим към този процент. Интернет е с големи възможности, няма нужда да се подбират книги, може да се продава всичко и това позволява на всички играчи да работят: и големите холдинги, и малките издателства.

Ирина Прохорова: Разбира се, интернет продажбите растат, но никой не е отменил нуждата от традиционни книжарници. Всяка година ходим в Красноярск (на Красноярския панаир за книжна култура, организиран от Фондация „Михаил Прохоров“) и читателите, въпреки че в града има книжарници, цяла година спестяват пари, идват на панаира и като мощен ураган омитат книгите на издателството. Значи, асортимента в случая тези книжарници не могат да го обезпечат.

Рамил Фасхутдинов: А може ли да разкажа за ежегодния фестивал на Червения площад? Идват хора за книги, като «История на руската държава» на Карамзин[1], и разправят, че не знаели, че имало такива книги. Имам предвид това, че съществуват някакви хора, които въобще не ходят по книжарници, за тях новият формат е фестивалът или събитието, където идват, за да видят тези книги. А така книгите могат да си лежат до изложението и по време на изложението непотърсени. Книжарницата - това е място, което трябва по друг начин да работи с аудиторията, сега книжарниците най-често работят неефективно.

Галина Юзефович: А какво у нас работи ефективно?

Ирина Прохорова: Издателите!

Рамил Фасхутдинов: Харесва ми какво разказва нашият изпълнителен директор Евгени Капиев: когато през октомври пристигнеш на Франкфуртския панаир и влезеш в книжарница, в някоя Hugendubel или Thalia, там всичко вече е готово за Коледа, а у нас, като влезеш през октомври, още върви ученическата кампания, не всичко са успели да разпродадат.

Ирина Прохорова: Цялата система си работи по стария начин. Интересно, че през 90-те години мощните книгоразпространителски вериги в Америка погълнаха малките книжарници, но от втората половина на 2000-та независимите книжарници отново започнаха да се възраждат, защото по-бързо откликват на променящия се читателски интерес, не се страхуват да работят с нови книги и местната общност. Между другото, властите на Ню Йорк отпускат субсидии от по петдесет хиляди долара за развитие на такива книжарници.

Даже при свръхефективен мениджмънт книжарниците не могат да издържат на баснословните наеми, а съществуването им по задните дворове, с някакви измислени договори, също не допринася за развитието им. Я вижте в какво плачевно състояние са библиотеките, които по идея трябва да са основните купувачи на нашата продукция!

Павел Подкосов: Вие разправяте за библиотеките, но ето ви още един пример за растеж - университетите, най-вече в Щатите. Издателят там, като пусне книгата, може да е сигурен, че веднага 1,5 – 2 хиляди екземпляра ще му изкупят университетите, а при нас... Абе, какво да си говорим.

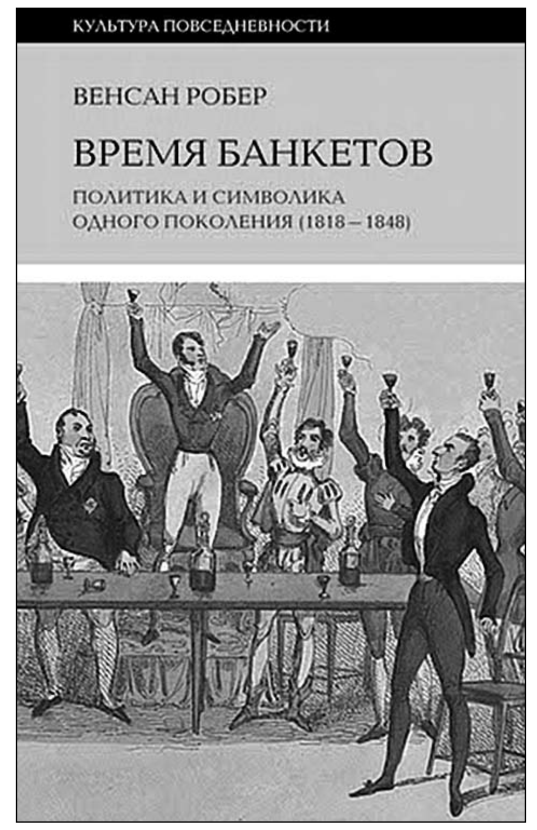
За читателите и блогърите

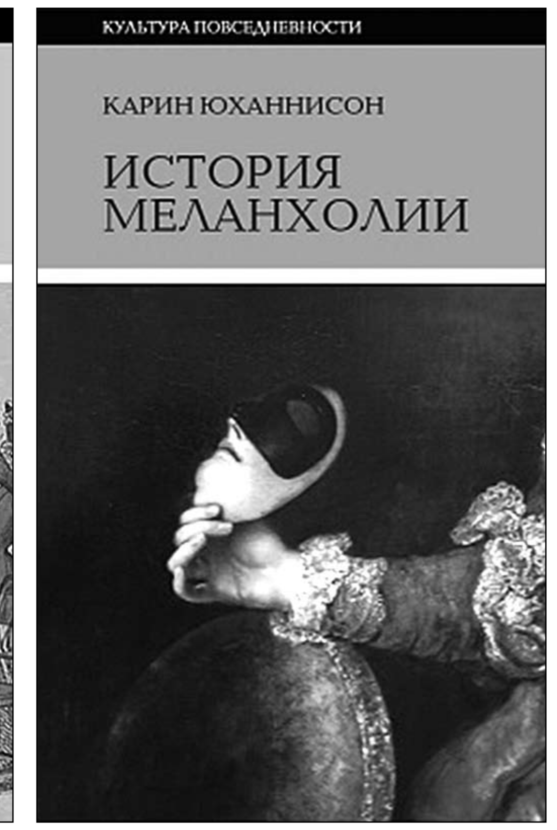
Галина Юзефович: Всичко това, което казваме, е вярно за цялата книжна индустрия. А има ли някаква специфика при нонфикшъна? Читателят на фикшън може да е всеки, той няма ясен портрет, а читателят на нонфикшъна друг ли е? Има ли някакви специфики при разпространението на нехудожествената литература?

Павел Подкосов: Книгите нонфикшън и „научпоп“ са разпределени най-често по някакви теми: биология, астрофизика, антропология. Биолозите рядко четат книги по квантова физика, а антрополозите – по математика. Ние се затваряме в някаква неголяма аудитория, всяка книжка е като някакъв стартъп, ние търсим за нея индивидуални пътища за налагане на пазара и територии, критици на нонфикшън, каквито фактически не съществуват. Ако това не е Саполски[2], а някаква сериозна книга по биология от недотам „звезден“ автор, ние знаем, че да, рецензия ще публикува сайтът „Биомолекула”, „N+1” или „Горький”, а е възможно и трите. Много малко са медиите, които биха разказали за тази книга.

Галина Юзефович: А блогърите не ви ли помагат?

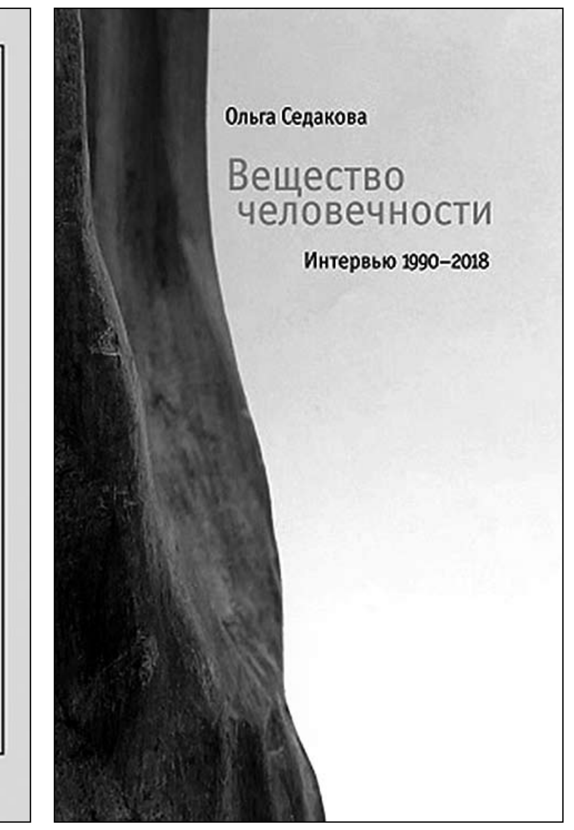
Павел Подкосов: Блогърите повече се интересуват от художествената литература. Специално за две седмици се абонирах в инстаграм за постовете на близо двайсет блогъри и им огледах публикациите отпреди година насам. Ами 90% от тях е за художествена литература, даже 95%.

Бисквитките обаче никога не стигат за всички

Ирина Прохорова: Разбираемо е, че за невробиология и лингвистика все пак трябва да пишат хора, които разбират от тези дисциплини. А у нас, както правилно отбеляза Павел, имаме всичко на всичко три сайта, където могат да напишат качествена рецензия.

Рамил Фасхутдинов: Колко са у нас медиите, вестниците, списанията? Малко са експертите и специализираните медии. Коя подред година не спираме да говорим някой да започне да публикува класацията „Топ 20 в страната” по продажби, по издателства. Ние в Русия нямаме рейтинг на продажбите. Има един честен рейтинг в годината и това е този на списание *Forbes*.

Галина Юзефович: Наташа Ломикина, която го прави, разказва, че ръцете й чисто технически не стигат да обхване всичко. За да състави рейтинга, трябва да отиде при издателя и да му отправи конкретно запитване за всяка конкретна книга. Ако ти просто не знаеш за съществуването на тази книга и нямаш контакти в издателството, то възможности да получиш тази информация просто няма. Всеки път, когато искам да разбера някакви числа за продажбите, ми се налага да пиша непосредствено на издателството.

Рамил Фасхутдинов: Така си и нямаме обективни данни за страната! И това е другият проблем: как издателят да разбере какво бързо да допечата? Защото, когато говорим, че не ни достигат тези, които да работят с читателите, ние премълчаваме, че у нас имаме проблеми с печатниците, просто няма хартия за сезона...

Ирина Прохорова: И избор на хартия няма...

За критиката

Ирина Прохорова: Книгоиздаването е странна сфера, с висок символен статус, но на практика не се поддържа нито от обществото, нито от държавата, нито от едрия бизнес. Между другото, помните ли, че през 90-те години имаше един такъв влиятелен вестник – „Сегодня”. В един момент ръководството му беше решило да съкрати разделите за култура и общество, където се печатали много книжни рецензии, и тиражите на вестника рязко тръгнали надолу.

Галина Юзефович: Аз много рядко пиша за нонфикшън. Човек не може да е специалист по всичко. По принцип съм читател най-вече на художествена литература, а нехудожествена чета само ако ми е интересна темата. Аз нямам голям и задълбочен интерес към биологията и няма да чета такива неща, ако не е Павел да ми каже, че това задължително си струва да се прочете. Но в случаите, когато пиша за нонфикшън (а аз обикновено ги комплектувам по няколко книги в обзор), тези обзори понякога се четат по-добре, отколкото обзорите на гръмки нови художествени книги. От което може да се направи изводът, че на читателя му е интересно, има търсене. И сега ние опираме до проблема, за който спомена Павел: колко ли струва моето мнение по биология? Ако в областта на хуманитарните науки аз съм с научна степен, един вид имам компетентност, то тук не съм никакъв специалист.

Същият проблем е и с бизнес литературата. Освен работата ми в „Медуза“, аз съм и професор в бизнес училище „Сколково” и там хората имат нужда някой да им разкаже за добрата литература в тази сфера. Но проблемът е, че човекът трябва да бъде, от една страна, бизнес експерт, а малко са хората, които могат на човешки език да ти обяснят и разкажат.

Така че, с нонфикшъна проблемът е, че няма експерти, които да разбират от книги и много да четат - и затова всички се мъкнат със списъка на Герман Греф[3].

В нонфикшъна нишата е много тясна. Аз годишно проследявам от 200 до 300 книги, а пиша за 150. Ако в един момент реша да стесня своята специалност до книги по биология и медицина, ще ми останат годишно 30. С тях няма да мога да си направя име и репутация: за да направи име и репутация, критикът е длъжен много да чете и пише.

Ирина Прохорова: Това е омагьосан кръг. Отсъствието на професионална експертиза води дотам, че тиражите са по-малки, отколкото биха могли да бъдат. Когато в една индустрия провисва поне едно звено, започва деградация на целия отрасъл, а у нас провисват на практика всички сфери, свързани с разпространението на книгата и нейната информационна поддръжка.

Държавата е длъжна да се занимава с това. Тя трябва да приема закони, поддържащи културното книгоиздаване, както, например, е във Франция. А когато у нас говорят за държавна подкрепа, ние всички подскачаме и разбираме, че започва цензура.

Галина Юзефович: А после и на топло ще ни приберат.

Ирина Прохорова: Ако погледнем най-четящите европейски страни – Германия, Франция, Финландия – там държавната подкрепа се строи върху разбиране за книгоиздаването като най-важен културен институт: строят се потресаващи библиотеки, постоянно се усъвършенства системата на законодателството в подкрепа на малките интелектуални издателства; като цяло - много се прави. У нас в най-добрия случай да окачат някой билборд с призиви „Четете книги!”, навярно си мислят, че тези магически думи ще окажат мигновено въздействие върху неразумната публика.

За влиянието на различни знаменитости върху тиражите

Галина Юзефович: Ксения Собчак[4] се показа гола в инстаграм с книга на Себастиан Хафнер „Бележки за Хитлер“, която „Издателството на Иван Лимбах“ издаде в тираж 1500 копия. Тиражът свърши за един ден. Това, че у нас рядко препоръчват книги, е поради факта, че не се смята за социално престижно. Всеки американски президент е длъжен да си има любим писател, само Тръмп буквално се изплю в душата на американското общество и не се снима с любими книги.

Даже Джордж Буш-младши си имаше любим писател, винаги ходеше с книга на Марк Курлански. А когато преди година-две попитахме Путин какво чете, той каза: „Това си е моя лична работа, какво ви интересува?“

Тоест, у нас го няма този престиж за самоидентификация чрез книга. Няма го, навремето го е имало, но сега го няма.

Павел Подкосов: От PR-отдела ми пратиха съобщение: Гарик Мартиросян[5] в инстаграма си е качил корицата на книгата на Карл Сейгън „Свят, населен с демони“. И има вече почти 9 хиляди лайка. Да видим сега как ще повлияе на продажбите.

Ирина Прохорова: Леонид Парфьонов[6], който стартира в интернет програмата „Партенон”, в един момент показа две книги от нашата популярна историческа серия „Какво е това Русия“ („Что такое Россия“): „Алхимия на съветската индустриализация“ от Елена Осокина и „Бивши хора“ от Дъглас Смит, за това как са унищожавали аристокрацията при съветската власт. Три пъти допечатвахме Дъглас Смит и вече свършва втория тираж на книгата на Елена Осокина. Изцяло поддържам идеята да бъдат въвличани знаменитости в рекламата на умни книги, но, уви, както пееше Булат Окуджава, *бисквитките обаче никога не стигат за всички*.

За ръста на нонфикшън популярността и дълбочината на пазара

Рамил Фасхутдинов: За миналата календарна година имахме два месеца, когато ръстът ни беше малко под 50%. В действителност, пазарът на нонфикшън и научнопопулярната литература расте значително. Виждаме, че интернет много силно влияе, защото в интернет се появяват фантастични неща, например, книжните маратони. Решили да прочетат пет книги; дошли едни хора, купуват, абонират се. Заради този инстаграм хората наистина четат, правят си красиви снимки по собствено желание с книги.

Ирина Прохорова: „НЛО” активно използва всички нови технологии за промоции на книги и, разбира се, растящият интерес към сериозния нонфикшън много ни помага. „Новое литературное обозрение” съществува 27 години и ние имаме голям беклист, който работи за нас. През тези години се образува пул интелектуални бестселъри, които редовно преиздаваме - книгите от сериите „Култура на делничното“ („Культура повседневности”), „Русия в мемоари“ („Россия в мемуарах”), „Historia Rossica”; книгите на известни руски хуманитаристи: Михаил Ямполски, Александър Еткинд, Андрей Зорин.

Проблемът на издаващите сериозен нонфикшън е там, че тези книги трябва да се продават дълго, а в Русия дълбочината на пазара е максимум две години. Тоест, ако книгата не се е продала през този период, книжарниците вече не я вземат. А търсене на такива издания винаги съществува, та макар и неактивно. Дълбочината на пазара за нонфикшъна трябва да е не по-малко от десет години. Поради това са и постоянните оплаквания от страна на нашите читатели: „Пристигнах в Иркутск, влязох в книжарница, а вашите книги там ги няма.“ За да оправим криво-ляво положението, миналата година стартирахме собствен интернет-магазин на сайта „НЛО”.

За това с какво Русия се отличава от Норвегия

Галина Юзефович: Бях в Норвегия по покана на агенция Norveo - разведоха ни и ни показаха целия си отрасъл. И тогава разбрах, че когато един ден умрем и ако сме били послушни и добри, ще се преродим в Норвегия. И всички ще бъдем норвежки издатели, критици, преводачи. Защото това е страна с умна държавна подкрепа и много висока цехова среда. Порази ме историята за единния договор за преводачите. Те си имат Асоциация на преводачите и там всички членове получават еднакви хонорари. Веднъж даже имали стачка и принудили издателствата да им вдигнат хонорарите.

Всички преводачи получават едни и същи пари. Това не е много изгодно за топ преводачите, затова пък е много изгодно за младите и начинаещите. Топ преводачите, съответно, били готови леко да отстъпят, за да могат другите да получават добри пари. В страна с 5 милиона население тиражът на Кнаусгор, който, разбира се, е голям бестселър, е 500 000 копия. Можем ли да си представим в нашата страна книга, която да излезе с тираж 14 или 15 милиона? За норвежците нормалният стартов тираж е 2–3 хиляди копия. Те ни казват: „При вас, сигурно, са 15–20 хиляди“. Де да беше.

Рамил Фасхутдинов: Мисля си, че една от причините е в това, че когато пазарът се формираше през 90-те, в условията на дива инфлация, ние си останахме заложници. Когато пазарът беше свободен, със свободна цена, хората имаха ниски доходи и всички тичаха да търсят „най-евтиното“. Влязохме в капана, когато книгите започнаха да се асоциират с евтините развлечения, а не със знанието. Ти можеш да предложиш книга на Хокинг три пъти по-скъпа, отколкото е сега. Не за 600 рубли на рафта, а, например, за 2000. Ще я купуват ли? Няма. Даже ако това е Хокинг.

Галина Юзефович: Ще си дръпнат пиратското издание.

Павел Подкосов: При това човек, който разправя, че му е скъпо, същата вечер ще отиде в кафенето.

Рамил Фасхутдинов: За това и говоря. Чаша кафе за 300 рубли е нормално, а толкова за книга - скъпо.

Защо учените сами не пишат научнопопулярни книги

Галина Юзефович: Има един въпрос, който много ме безпокои и който го подминахме. Това е въпросът за руските автори на нонфикшън. Струва ми се, че проблемът, който наблюдавам, е следният – науката по съветско време е формирала много сложен език. Кой пише най-добрите нонфикшъни на Запад? Големите практикуващи учени в своята област. Така се случи, че попаднах на едно събитие с участието на известен генетик, който потресаващо интересно разказваше за своята наука. И аз буквално го хванах за ръкава, казвам му: „Вземете да напишете една книга, ама така, както разказвахте.“ Той си издърпа нервно ръкава и ми каза: „Не, колегите няма да ме разберат.“ Не сте ли се сблъсквали с това в своята практика?

Павел Подкосов: Сблъсквал съм се, но сега ситуацията леко се е променила. За учените науката е била сакрално знание. А за популяризация на научните знания него колегите му наистина ще го осъдят, възможно е той да престане да бъде учен в собствените си очи, ще слезе ниво по-долу. „За какво ли му е това мое знание, с което се занимавам в лабораторията, на обикновения народ? Не му трябва и затова няма да му го дам.“

Ирина Прохорова: Необходимостта от популяризация на знанията едва сега започва полека-лека да прониква в академичната общност. Когато обмислях просветителската серия „Какво е това Русия“, аз похарчих няколко години, за да убеждавам нашите историци да напишат книги за по-широката аудитория. Забележителният историк Евгений Анисимов, най-добрият познавач на XVIII век, навремето напълно съзнателно бе решил да пише популярни книги. И неговите колеги дълго и упорито го осъждаха за такова „падение”. Но ако професионалистите се гнусят да споделят с обществото нови качествени знания, то защо после да се чудим, че хората живеели със стереотипите на историографията от XIX век.

Павел Подкосов: Изменения вече се наблюдават. Виждам това по своето портфолио – когато започвахме, 95% от изданията ни бяха преводни, а сега 25–30% са на руски автори. При това, невинаги става въпрос за учени, често това са научни журналисти. Ако журналистът е с профилирано образование, той може да напише добра книга, даже по-разбираема за читателите, отколкото ако я напише ученият.

Рамил Фасхутдинов: Ние се обръщаме към известни хора - лекари, например, а не само към учени. Защото даже и да напишат, ще бъде сухо и неинтересно, никой не ги е учил на това. Или авторът трябва да е самобитен, или да е журналист. Добър пример за това е Зигар[7] и неговата „Империята трябва да умре“. А сега излиза, че за повечето известни хора не е ясно за какво им е това. Казваме им: „Напишете за своите открития, напишете своята история.“ Те отговарят: „Не знам, не мога.“

Ирина Прохорова: Много често в западните издателства прикрепят към такъв човек журналист, който задава въпроси на учения, построява му структурата на книгата.

Галина Юзефович: Великата книга „Фрикономика” е написана от двама.

Рамил Фасхутдинов: Има един добър журналист - Айзъксън. Но такива журналисти са малко.

Ирина Прохорова: В Русия и поетът е нещо повече от поет[8], а издателят – повече от издател. Интелектуалните издателства в постсъветска Русия поеха много системообразуващи функции, структурират нова културна среда, работят като свободни университети. В традиционните университети хората ги учат да пишат най-вече дисертации, студентите ги готвят за кабинетни учени без разбирането, че съвременният учен трябва да работи и като публичен интелектуалец. От друга страна, това ни добавя някаква вътрешна мотивация за работа, ние задаваме нови трендове.

За трендовете

Павел Подкосов: Виждам следната тенденция: появяват се много интересни междудисциплинарни текстове. Сложно е да ги отнесем към една-единствена наука, направление. Вземете този същия Робърт Саполски с неговата „Биология на нашата най-добра и най-лоша същност“: там са задействани огромно количество дисциплини. За нас това е поучителна история как трябва наистина да обръщаме внимание на хуманитарните книги. Сега при нас излизат „Сенките в западното изкуство” на Гомбрих, дневниците на Оруел, които преди не са били издавани в Русия, една книга по митология и митове. Доста много книги, не характерни за издателството ни, което по-рано се бе специализирало в такъв един хардкор „научпоп”. Прекалено много различни трендове, аз бих се концентрирал върху социалнополитическите течения, например, феминизма. На Запад политическите текстове са някакъв безумен тренд. Има още книги за осъзнатото потребление, за минимализма, за еко направленията, за zero waste.

Ирина Прохорова: Сега това е нашето всичко[9], ако съдя по това какво се случва в страната.

Рамил Фасхутдинов: Трендът– това, което се случва около нас: социални теми, които хората искат да обсъждат, онова, което излиза извън социалните мрежи. Този същият #MeToo - всички започнаха да говорят за това. Психологията - най-мащабният сегмент. Това всичко расте и расте, хората се интересуват как работи мозъкът, искат да се ориентират в разни неща, в самите себе си – това е второто направление.

Галина Юзефович: Ще кажа даже не толкова като критик, а като човек, който преподава и наблюдава различни любопитни неща. Струва ми се, че има подчертан интерес към хуманитарни знания - като един вид самоукраса. Запомних един прекрасен израз, прочетен в Harvard Business Review: „Reading is a new Rolex“. *Четенето е новият Rolex*. Всички имаме нужда някак си да се самоукрасим. Доколкото има голямо търсене на минимализъм и осъзнато потребление, тежкият лукс вече не работи в качеството му на самоукраса. Но въпреки това, нуждата да изглеждаш скъпо се запазва. И по някакъв удивителен начин хуманитарното знание се оказва в този смисъл доста атрактивно, търсено. Хората наистина във все по-голяма степен са готови да се приобщят към някакви неща, вещи, които ни се струват съвършено безполезни, именно като вид социален декор. И тази тенденция, от една страна, силно развеселява, защото внезапно се показват едни хора, които страстно желаят от всичко да разбират. Чудиш се: „Защо?“ Но въпреки всичко, те се появяват и такава една тенденция, струва ми се, от една страна, е трогателна, а от друга – обнадеждаваща.

31 юли 2019

Превод от руски **Красимир Лозанов**

---

[1] Николай Карамзин (1766 – 1826) – известен руски историк и литератор от епохата на сантиментализма, наричан „руския Стърн“. Създател на 12-томната „История на руската държава“ – един от първите обобщаващи трудове по история на Русия. (Бел. пр.)

[2] Робърт Саполски (р. 1957) – американски професор по биология, неврология и неврохирургия в Станфордския университет, научен сътрудник в центъра за изследване на приматите към Националния музей в Кения, автор на няколко книги, станали световни нонфикшън бестселъри. (Б.пр.)

[3] Герман Греф (р. 1964) – президент и председател на управлението на Сбербанк, Тук става въпрос за класация от 70 бизнес заглавия, която през 2017 г. Греф собственоръчно съставя и препоръчва на топ мениджърите на Сбербанк за прочит. От 2018 г. класацията нараства на 80+1. (<https://igaryoh.ru/top-spisok-knig-rekomenduet-german-gref/>) (Бел. пр.)

[4] Ксения Собчак – журналистка, телевизионна и радио водеща. Съпредседател на политическата „Партия на промените“. Генерален продуцент на телевизионен канал „Супер“. Дъщеря на бившия кмет на Петербург Анатоли Собчак. (Бел. пр.)

[5] Гарик Мартиросян – известен руски шоумен, хуморист и телевизионен водещ, продуцент и художествен ръководител на популярното шоу Comedy Club. (Бел. пр.)

[6] Леонид Парфьонов – руски журналист, писател, телевизионен водещ, сценарист, обществен деец. Автор на популярните телевизионни проекти „Намедни” и „Руската империя”. (Бел. пр.)

[7] Михаил Зигар (род. 1981) – руски писател, режисьор, политически журналист, военен кореспондент, бивш главен редактор на телевизионния канал „Дождь“ (2010—2015), автор на мащабния (ок. 1000 страници) исторически бестселър „Империята трябва да умре“ (2017). През ноември т.г. книгата ще излезе на български в издателство Жанет 45 в превод на Здравка Петрова. (Бел.пр.)

[8] „ Поэт в России – больше, чем поэт.“ – известно стихотворение на Евгений Евтушенко (1932–2017) (Бел. прев.)

[9] Перифраза на известната крилата мисъл „Пушкин – это наше все“, приписвана на Аполон Григориев (1822 – 1864). (Бел. пр.)

А защо не

Октомврийска революция...

XII издание на *Панаир на младите* в Младежкия театър

Сцена от *Аскетът*

Месец октомври носи в себе си революционен дух, напомня ни за важни исторически събития, случили се именно в това време от годината, много отдавна или съвсем скоро...

В последните месеци едно момиче вдъхнови милиони млади хора по целия свят да се замислят за начина, по който живеят, какъв отпечатък оставят след себе си, какъв е светът, в който искат да живеят. Не ми се иска да навлизам в детайлен анализ на екологични конспирации, свързани с Грета Тунберг – факт е обаче, че нейната личност предизвика много дискусии и най-важното – провокира връстниците си да изразят своето мнение на висок глас, без страх.

През вековете театърът също е бил средище на много революции, важни реформи, пробуждане на човешкия дух в индивида, пробуждане на съзнанията на обществата. В днешно време той сякаш все повече изгубва тази своя сила – смело да се намесва и променя процеси, нагласи, политики. Трудно бихме могли да обобщим, защото във всяка държава театърът има различна функция и различно влияние. Едно е сигурно – творците във всички краища на света все повече се лутат в стремежа си да открият смелостта, средствата и най-вече формата, която ще направи техните послания взривяващи и невъзможни за пренебрегване.

XII издание на „Панаир на младите" се случи традиционно с финансовата подкрепа на Министерство на културата, но тази година беше част и от Календара на културните събития на Столична община за 2019-а.
Фестивалът е платформа, която дава възможност на съвсем млади творци – все още обучаващи се или наскоро завършили, не само да реализират своите артистични намерения. С участието си те приемат предизвикателството да се потопят в експеримента на един театър, който се създава спрямо мястото, в което се случва. За четвърта поредна година екипът на Младежки театър „Николай Бинев" отправи покана към артистите да се впуснат в приключението на сайт-спесифик театъра, като предоставя за целта нетеатрални пространства в културната институция – например, климатичната инсталация или осветителния мост. Причина за фокуса върху този жанр се превръща именно пърформансът на Василена Радева „Тунелджии", който е представен в климатичната инсталация на театъра на едно от изданията на „Панаир на младите". Необичайните локации дават възможност и на зрителите да се потопят в потайностите на театралната сграда отвъд залите, чиито конвенции са им вече познати.

Освен фокуса върху жанровата специфика, фестивалът не задава тема и дава пълна свобода в работата на петте екипа, които за един месец трябва да подготвят своите опити в несценичните пространства. Тази година програмата на „Панаир на младите" предложи на своята публика четири спектакъла: „Слънчев бряг", „PURE", „Бар здраве", „Аскетът" и концерт на групата *The Gentlemen* в закриващата вечер на XII издание. Съвсем не преднамерено, като лайтмотив в темите на артистичните продукции се откроява процесът на духовно пречистване, който се превръща в повратна точка в живота на всеки човек и води до катарзис. Именно тази линия свързваше всички спектакли, а те от своя страна предложиха различна гледна точка.

Любопитно е, че тази година, освен специално подготвените за фестивала продукции, в програмата беше представена *потапящата* перформативна инсталация **„PURE"** на международния артист и хореограф Християн Бакалов. Отвъд неговата впечатляваща биография, в която присъстват имена, като Иво Димчев, Робърт Уилсън, Жером Бел и Ян Фабр, в последните няколко години Бакалов променя своите концепция и виждания за това какво е театърът. Традиционните форми се превръщат по-скоро в ограничаваща рамка, затова авторът на „PURE" започва да търси нови изразни средства. Той изследва как чрез движението и докосването човекът се свързва с другите не само физически, но и духовно.

"PURE" е втората част от трилогията „ETERNIA", вдъхновена от концепцията за вечност на Спиноза. Спектакълът е хибрид между визуално изкуство, физически театър и пърформанс. Преживяването бихме могли да определим като имерсивна или „потапяща" инсталация – зрителят буквално се потапя в случващото се, неговите сетива активно участват и възприемат, като непрекъснато се въздейства на поне едно от тях чрез слух, зрение, докосване. Зрителят не е в своята обичайна пасивна роля, а се движи в пространството с помощта на непознат за него човек. Експериментът осъществява непосредствена среща между участника и създадения от Християн Бакалов свят на въображението, детското, вечността. Досега инсталацията е осъществявана на много различни места не само в България, но и в цяла Европа. Промяната на пространството е една от главните причини „PURE" да се преражда непрестанно за нов живот. Много елементи се променят постоянно, те не са константни.

През последните няколко години хореографът представи на различни фестивали в България две части от неговата трилогия „ETERNIA" – „PURE" и „ETERNAL". Във всичките инсталации участниците са непрофесионалисти с различна възраст, пол и професия и доброволно се включват в създаването на пърформанса. Миналото лято Бакалов реализира във Варна много интересен проект – „Фантасмагория", работейки с ученици от две училища. Макар и да не разполагаха с достатъчно време, децата бързо се обединиха около артистичните идеи и участваха не само в изграждането на двете инсталации, но и като изпълнители в пърформанса. Не случаен е изборът именно Християн Бакалов да се включи в програмата на „Панаир на младите". Освен безспорните творчески качества на инсталацията, артистът успява много бързо да спечели доверието не само на хората, с които работи, но и на тези, които се осмеляват да се включат в експеримента като зрители. Възможността за среща на младите артисти с творец като Християн Бакалов и неговата работа е безценна и би могла да вдъхнови много от тях.

Пространствата предлагат възможност за експеримент с формата и съдържанието, но същевременно засилват сетивните внушения върху публиката. Тази предпоставка обаче не само не улеснява задачата на творческия екип, а напротив – до конкретните цели той трябва да достигне, подчинявайки сценичното действие на връзката му със средата.

Спектакълът **„Бар здраве"**, който се случи в пространство „М1", беше вдъхновен от знакови европейски творци на XX век, възродили танца и преосмислили движението като средство за терапия. Изграден е като интерактивен пърформанс, в който зрителят се среща с шестима различни изпълнители, всеки от които е носител на някоя от идеите на значима фигура. Индивидуалната среща с всеки един от пърформърите представлява изпълняване на някаква физическа дейност - разговор, игра, повтаряне на конкретни движения. Стремежът на творческия екип е насочен към една по-непосредствена и естествена връзка със зрителите, пречка за това е обаче фактът, че диалозите с всеки човек от публиката преминават по идентичен начин. Това нарушава и първоначалната идея, че театралното случване е уникално за всеки участник в него. Въпреки опита за интеракция, публиката остава по-скоро в своята обичайна пасивна роля и не бива приобщена в процеса на изграждане на действието. А и самото пространство не беше от ключово значение за представлението. Тоест, това представление по-скоро не успя да се впише в зададената от фестивала жанрова форма на сайт-спесифик театър.

Студентът по режисура Любослав Неделчев избра за реализацията на своя спектакъл **„Аскетът"** апартамента на театъра. По интересен начин сценичното действие беше разделено в няколко различни пространства – стълбите, които водят до апартамента, и трите стаи вътре в него. Чрез това се търсеха границите между земния и отвъдния живот, както и връзката между тях. В първата стая аскетът се слива изцяло с материалността на своята земна същност, като попада в ров с пръст, която непрестанно разравя с ръце, а в нея открива бели маски – човешки лица. В следващото пространство започва истинският процес на пречистване чрез водата. Аскетът определено иска да се откаже от всички земни изкушения, а гласовете на демоните, които се прокрадват във вътрешния му свят, се проявяват чрез вик. Ехото от този вик отеква в съд, напомнящ купел за кръщение в християнството. Така аскетът отмива от себе си греха и постига желаното възкресение на духа. Третата стая ни отвежда към кулминацията – разрушаване на материалното чрез символичното счупване на глинената маска на човешко лице, която присъства като елемент по време на целия спектакъл. След това изпълнителят раздава по едно парче от нея на всеки от зрителите. В забързания свят, в който се опитваме да съществуваме, мисълта за отшелничество е по-утопична от всякога. Тя е по-скоро една красива възможност за бягство.

Поради особеностите си, сайт-спесифик пърформансите не могат да бъдат показани повече от няколко пъти. Броят зрители е силно ограничен и затова спектаклите не успяват да достигнат до големи аудитории. Това е и една от основните пречки пред подобни проекти, както и силен аргумент защо често не биват подкрепени и субсидирани с публични средства. Въпреки тяхната иновативност и творческа креативност в развиване на естетическите форми, реализирането им е придружено с усвояването на много средства за сметка на малкия брой бенефициенти. За да даде възможност на повече зрители да посетят събитията от програмата на „Панаир на младите", екипът на Младежкия театър представя всяко от тях в един ден с три изигравания, съответно с начални часове 18:00, 19:30 и 21:00 часа. Това е предизвикателство за артистите, които трябва да съхранят своята енергия, но едновременно с това и вдъхновяващо, защото биха могли да споделят създаденото от тях с повече хора. Стремежът на фестивала е да подкрепи във всяко отношение младите творци, като им предоставя възможно най-добри условия за работа и обезпечи всички нужни материали. Макар това да са съвсем малки стъпки в развитието на прохождащите театрали, в дългосрочен план те изграждат потенциална възможност за предлагане на изцяло нови форми и театрален език от тези артисти. Платформата цели да провокира у тях стремеж към артистична свобода и художествени качества на продукциите, които създават.

Неслучайно започнах този текст с идеите за революция - за смелостта в изразяването на позиция и за това колко са важни действията ни днес, които ще бъдат причината утрешният ден да е такъв, какъвто го направим. „Панаир на младите" е страхотна инициатива не само защото дава поле за изява на артисти, но и защото задава много важен въпрос – какъв е театърът на утрешния ден? Кой ще се осмели да го промени и да го извади от познатата рамка? Какъв е зрителят на бъдещето?

Екипът на Младежкия театър цели да провокира младите творци да се впуснат в артистична авантюра, в който да се потопят заедно с публиката. Това дава възможност за цялостно преосмисляне на театъра като изкуство, както и на реалиите, в които той се случва. Специфичната атмосфера на предложеното пространство изцяло променя театралното представление и провокира въображението на артистите, като им предлага много предизвикателства, с които трябва да се справят. Подобен механизъм за развитие на една по-скоро непозната естетика е смислена стъпка в посока на промени в мисленето ни за театъра.

Сияна Недялкова

Иван Бърнев и Асен Блатечки в кадър от *В кръг*

С филмите си се опитвам да предизвикам дебат

Разговор със Стефан Командарев

- **„Посоки" тръгна от „Особен поглед" в Кан, „В кръг" – от Сараево. Дойде на „Златна роза" с две награди и си отиде с още три, сред които тази на публиката. Да не говорим, че нашето международно жури, начело с Милко Лазаров, потвърди наградата за женска роля на Ирини Жамбонас. След това „В кръг" получи награда за сценарий от фестивала ODA в Тетово.**

- Аз дори не знаех, че филмът е там, защото сръбският ни копродуцент държи правата за екс Югославия. Така че ние знаем какво се случва основно в останалите територии, защото Beta Cinema са ни основен дистрибутор.
Фестивалите за „В кръг" предстоят – само през ноември имаме Стокхолм, Талин, Хихон. От Beta Cinema бяха много щастливи от представянето в Сараево и най-вече, както ми писаха, рядко техен филм е имал толкова положителна рецензия във Variety.

- **На „Златна роза" 2017, когато беше показан „Посоки", стоеше самотно със своята свирепост в компанията на други „софийски" филми. И беше единственият в конкурса на фестивала от вълната на „новия социален реализъм". Тази година, въпреки че имаше доста филми, които се занимават проблемите на българското живеене, отново „В кръг" бе най-драстичният и в същото време – изключително човечен филм, какъвто е и „Бащата" на Кристина Грозева и Петър Вълчанов. В „Посоки" вицовете ми се струваха изтъркани, а „В кръг" кипи от страхотно чувство за хумор, което върви заедно с мерзостта наоколо. Стига до абсурд с отношението на полицаите от патрулките към безжизнения наркоман Лазар (Ованес Торосян). В „Посоки" имаше таксиметрови шофьори, заснети в шест кадъра-епизода. Тук са полицаи в 21.**

- Всъщност, бяха повече от шест, защото „Посоки" беше като калейдоскоп от много различни истории. Тук се опитахме да имаме по-малко главни герои (Васил Василев-Зуека и Стоян Дойчев, Асен Блатечки и Иван Бърнев, Ирина Жамбонас и Стефан Денолюбов) и да навлезем по-дълбоко в психологията им. И ги следваме цяла нощ. Докато в „Посоки" беше пъзел.

- **И там действието се развиваше през нощта. Но започваше от сутринта и завършваше на другата сутрин. Там радиото играеше важна роля – то си беше един от героите, докато тук е сведено до един епизод. Интересно е обиграването на 30-годишнината от 10 ноември 1989.**

- Това се споменава още в началния диалог между Зуека и Стоян, после се споменава по радиото, след това в кафенето с Асен и Иван, а се чу и по телевизията. И във финалния епизод с Асен в дома му – той пак гледа телевизия.

- **Действието се развива сега в нощта на 9 срещу 10 ноември.**

- Да, след няколко седмици.

- **Находчива хрумка. И филмът е не само автентичен, а и страшно актуален. Изобщо, като тръгна от „Съдилището", ти си адски рефлективен към случващото се у нас. И успяваш да го покажеш колкото много българско, толкова и универсално.**

- Че те нашите истории не са чак толкова уникални. Когато „Посоки" излезе тук, се чуха гласове: „То хубаво, но няма ли да се изложим пред чужденците?". Задвижи се старият български архетип. Но се оказа, че, общо взето, навсякъде – и във Франция, и в Испания, и в Италия, където го показвахме в кината, хората казваха „При нас е същото". Така че проблемите не са чак толкова уникални – просто в България са много по-сериозни.

- **Тези проблеми изглеждат вече абсолютно неразрешими. „В кръг" е филм за тоталната безизходица. Остава само човешкото.**

- В крайна сметка, да правя в момента филми на друга тематика, да се занимавам с романтична комедия, екшън или нещо от този род, ми изглежда малко като „пир по време на чума". Според мен, тази година на „Златна роза" имаше доста филми, които се занимават с реалността. Защото, както и да го гледаме, това, което се случва, е потресаващо. И не е въпрос само на някакви субективни оценки, мрачен поглед. Само като погледнеш статистиките: най-бедната държава в Европа, най-нещастната нация, с най-голямото неравенство, съсипано образование – 42% функционално неграмотни от учениците на 15-16 годишна възраст, в първата десетка в света по смъртност, най-ниската продължителност на живота, на 111-то място по свобода на словото...

- **И снощи тези расистки изстъпления на стадиона по време на мача България-Англия.**

- Това е фашизъм. Той се надига навсякъде около нас. Само че ние се правим, че не го виждаме. Винаги съм се шегувал, че съм имал трудно детство, а то си беше прекрасно – всеки четвъртък майка ми ме водеше на концерт в зала „България", всяка събота и неделя бях на мач на „Левски" с баща ми. Преди няколко години се опитах да заведа сина ми Петьо на мач на „Левски" и не съм повторил, защото около нас бяха само свастики, пречупени кръстове, нацистки жестове... Същите тези хора ги виждаме по улиците, участват в Луков марш, в протести, в контрапротести особено. Много често това се маскира като някаква антикомунистическа фразеология, но по-скоро надниква фашизмът. Тоест, всички тия неща ги има около нас и не трябва да се правим на идиоти. И, според мен, ще сме стигнали най-ниското стъпало, когато ги възприемаме за нормални. Тогава вече връщане назад няма. Скоро успях да изгледам един филм, който навремето ми беше направил много силно впечатление – „Обикновен фашизъм" на Михаил Ром. Като го гледаш, доста се замисляш какво се случва днес и какво се надига. И съветвам, който има възможност, да види тоя филм и да се почуди от неговата актуалност.

- **Още по време на „Посоки" каза, че правиш филмите за децата си.**

- Да. Мои близки работят в Асоциацията, която се занимава с горещия телефон за деца. Наскоро пред техния офис, където консултират деца, провеждат психотерапия на семейства и т.н., пак същите хора, които снощи ги гледахме, дойдоха с мотори, форсираха ги пред сградата – агресия. Навсякъде около нас. Да, заради децата си ги правя тези филми, защото те живеят тук и сега. И заради себе си, разбира се. Защото всичко това, което виждам, дълбоко ме притеснява. Децата ни заминават по света – кой да учи, кой да работи, защото тук всички знаем образованието ни в какво състояние е. Четох, че сме на първите места по брой на университети. Част от тях, ако си запишеш кучето, и то може да завърши.

- **Неслучайно във филма ученолюбиво момченце, шахматистче, е подложено на зверско насилие от страна на такива агресивни младежи.**

- О, да! Неслучайно единият от тях имаше свастика и аз съм я виждал – не е измислена. Младежи с бръснати глави и с татуирани върху тях свастики. Виждал съм такива немалко в София.

- **Има ли нещо измислено във филма?**

- Ако трябва да говорим генерално, той си е художествена измислица, но е стъпил върху десетки реални истории. Наш партньор е Синдикалната федерация на служителите в МВР. И много ми хареса, когато след прожекцията във Варна, на която имаше доста повече хора от обикновено и голяма част от тях бяха полицаи, един от тях дойде, прегърна ме и каза: „Все едно два часа бях на дежурство". Какво по-хубаво да очаквам...

- **Как работехте със Симеон Венциславов по сценария?**

- Не е за първи път.

- **Да, след „Посоки" и документалния филм „Ненужен герой".**

- Много добре работим. В стил пинг-понг. В началото правим задължително проучване. Срещи, разговори с таксиметрови шофьори или полицаи. Те ни допуснаха в своя свят, което беше страхотно. И от всичките тези безкрайно много истории обсъждаме и нахвърляме някои неща. Пращаме си ги по мейла. Умуваме. Да не забравяме, че и двата сценария бяха развити в MFI – програма за писане на сценарии на Средиземноморския филмов институт. И имахме много читав скриптдоктор – Никос Панайотопулос. Доста ни помогна. Всяко евро за тази програма си струва.

- **А актьорите срещаха ли се с полицаи, защото изглеждат много автентично?**

- Да, срещаха се, говореха. То иначе няма как да се получи. Естествено, не сме се возили на патрулки, защото е забранено. Въпреки че една вечер по време на подготовката на снимките ни прибраха в районното, но, слава Богу, нещата се разминаха бързо.

- **Някои отбелязват циничния език на екрана.**

- Какво, полицаите да говорят като докторанти по философия ли?

- **Много си е адекватно говоренето – и на таксиметровите шофьори в „Посоки", и на полицаите във „В кръг". Разби ме видът на старческите домове във филма. Ад.**

- Това е реалността. Покрай заболяването на баща ми - тежък алцхаймер, ги бях обиколил и накрая реших да взема жена да си го гледа вкъщи. Съвсем наблизо тук, в „Лозенец", има такъв дом и там видях връзването на хората с марля. И това не е хоспис, а частен дом за хора предимно с алцхаймер. Обикновено децата им са в чужбина и загрижеността им се проявява един път месечно, когато пращат пари за зарязаните си родители. Изобщо, темата какво се случи с нашите майки и бащи е травматично оголена.

- **Както говори за родителите ни, така през героя на Павел Поппандов филмът засяга и темата за образованието на нашето поколение и авторитета на учителите.**

- Българското образование беше изключително добро и което е най-важното – беше достъпно. Не съм защитник на тоталитаризма, но с всичките й идеологически кусури, тогавашната образователна система позволяваше ромчето от ломското гето да стане най-добрият български кардиохирург. В момента това е невъзможно. Аз като баща на две деца мога спокойно да кажа, че доброто образование у нас е само за тези, които могат да плащат. Същото е и със здравеопазването.

- **Но има деца на бедни родители, които заминават в чужбина, самоиздържат се и завършват.**

- Така е, само че има и друга страна на медала. Моя позната е професор, преподавател в германски университет от 30 години. И тя ми каза следното: „Преди 25 години, когато в нашия университет идваше български студент, той беше от най-подготвените. В момента е масова практика българският студент за година да установи, че е тотално неконкурентоспособен и по подготовка, и по обща култура, и с подвита опашка да се върне обратно". Повтарям, не съм защитник на онази система, но през 1989 с другите бивши социалистически страни тръгнахме от еднакви позиции, а сега къде са Унгария, Полша,Чехия, Словакия, дори Румъния, ако щеш, а къде сме ние. Въпросът е какво се случи през тези 30 години, че не заехме адекватното си място. България е европейска държава и нашето място е в Европа. Да, ние сме в ЕС, но не сме си на мястото, ние сме най-бедната държава. Българското общество никога не е било по-разединено. Интересува ме къде сбъркахме. Това е големият въпрос, а не Путин, американци, комунисти, норвежци – все някой друг ни е виновен.

- **Това са грешните български избори.**

- Да, защото винаги се чака някой вместо нас да свърши работата. Помниш колко спасители избирахме.

- **В „Посоки" ролята на Николай Урумов не беше симпатична, но във „В кръг" е еманация на гадостта. И пак е резултат от българските избори.**

- Имам познат, който се завъртя покрай парламента. И беше шокиран от изключително ниското равнище на депутатите. Като направим сравнение с началото на 90-те, когато всички горяхме на тема политика, какви оратори имаше в парламента, какви хора с интелект, със знания, какви юристи имаше... Един Петър Дертлиев, например...

- **А сега е героят на Урумов. С корупцията се занимаваш и в „Съдилището", и в „Посоки", но тук, макар често да четем за корумпирани ченгета, тъкмо те са трафиканти на бежанци.**

- Преди година и половина заловиха полицаи точно като в ситуацията, която се вижда във филма. Общуването с полицаите ми беше супер интересно и там намерихме наистина адски достойни хора. Но от самото начало ясно им заявихме, че няма да правим рекламен филм за работата им, а ще бъдем обективни. И те приеха тази идея. И самите те като част от тази система се опитват да я променят, да върнат достойнството на българския полицай, което не е лесна задача. Работят за малко пари, всички ги мразят, облечени са лошо, в районните управления мебелировката е отпреди 1989 г. Работят при ужасни условия. И, естествено, в тази ситуация някои кривват от пътя, минават от другата страна. Това по някакъв начин е разбираемо.

- **В „Посоки" засне дъщеря си Анна, а сега – Петьо, който играе сина на Асен Блатечки.**

- По този начин възстанових семейния мир. И двете роли са малки, но важни. А и са близки до реалния им живот. И бе хубав начин да се подпиша.

- **Напоследък работиш с младия оператор Веселин Христов.**

- И смятам да продължа.

- **Много интересен оператор. Тръпната му визия и динамичната камера допринасят страшно много за въздействието на филма.**

- Веско има много хубаво качество – подчинява и себе си, и егото си на филма. Той е от онзи тип оператори, които влизат 100% в характера на филма. Това е висш пилотаж. И е много предан приятел. Изключително съм щастлив, че работим заедно. Всъщност, целият филм е направен с приятели.

- **В българското кино е така. Но Скорсезе и Джим Джармуш също работят с приятели.**

- Така е. Особено, когато си притиснат леко до стената с малко пари.

- **„В кръг" е нискобюджетен, нали?**

- С най-ниската субсидия за игрален филм – 150 хил. лева. Но добре, че получихме тази подкрепа от НФЦ, защото така се свързахме със сърбите и бяхме подкрепени от Евроимаж. И от Beta Cinema дадоха малко и сглобихме бюджета.

- **Колко време го снимахте?**

- 12 нощи.

- **Много интензивно е било.**

- Не, общо взето, беше пей, сърце. Изключително приятна атмосфера беше. Но това се получи, защото бяхме доста добре подготвени. Месеци, месеци репетиции. И, както беше и в „Посоки", заснехме целия филм пробно. Като го гледаш, виждаш къде са проблемите. Затова по време на снимките беше забавно и лежерно. Това спокойствие предоставя възможност на всички от екипа да дадат всичко от себе си.

- **Ти си от малкото продуценти в България, завършили продуцентското училище EAVE.**

- И Катя Тричкова го завърши.

- **С какво ти помогна това образование?**

- С всичко. Знанията, които получаваш там, няма откъде да ги намериш. Потапяш се в реалния свят на европейските киноиндустрии. И почваш да играеш на тази игра, ако ти стиска и се отпуснеш.

- **Да разбирам ли, че както сте с Катя Тричкова продуценти на филма, когато ти се потопиш в творческия процес, тя се грижи за останалото?**

- Точно така е. Продуцентската къща Argo Film си е моя, но Катя е абсолютно равнопоставена – в момент на подготовка заедно мислим нещата. Но когато вляза в репетиции и снимки, я оставям да действа. Защото е пагубно режисьор и продуцент в един човек по време на снимки. Режисьорът трябва да си гледа камерата и да работи с актьорите. Всяко нещо извън това му пречи. И на екрана после се вижда. В нормалния свят това е рядко срещана комбинация, но в малка държава като България нещата се получават – естествено, когато имам до себе си човек като Катя.

- **„В кръг" беше много радушно приет във Варна.**

- И в Сараево публиката страхотно реагира. Очевидно филмът е зрителски и затова полагаме сериозни усилия да подготвим излизането му на екран. Смятам, че рекламната кампания е много важна част от работата на продуцента по отношение на неговия си филм. Най-важното е той да стигне до публиката. Затова не пестим средства в момента, колкото и да са малко. И пак с помощта на приятели. Например, Yellow такси ни помогнаха за „Посоки". Сега, без да им плащаме и стотинка, 50 таксита из София тръгват с постери на „В кръг".

- **Филмът излиза на 8 ноември.**

- У нас филмите излизат в петък – нямаше как да излезе на 9 ноември. Но пък който иска да го гледа в нощта, когато всичко се случва, може да го гледа в събота.

- **Смяташ ли, че ще предизвика необходимия обществен дебат?**

- Връщаш ме към любима книга и любим филм - „Полет над кукувиче гнездо", когато Макмърфи се хвана на бас, че ще вдигне мраморния блок в банята, не успя, но каза „Поне се опитах". Та и ние така. Поне с филмите, които правя, се опитвам да предизвикам дебат. Дай Боже, да стане.

- **Пазиш в тайна последната част на трилогията.**

- Не че е тайна, в момента работим много активно, Симеон е отново с наш проект в MFI и отново – в групата на Никос. Все още се лутаме. Не бързаме. Искаме да изпипаме нещата.

- **Какво стана с проекта „Македония" по разказ на Мирослав Пенков, който щяхте да пишете с Димитър Стоянович?**

- Стана хубав сценарий, но два пъти художествената комисия към НФЦ не го одобри и оттам насетне времето минава, други неща идват и те владеят като мисъл и емоция. Междувременно изникна идеята за „Посоки" и тръгнахме след нея. Сценарият си стои. Някой ден може и да види бял свят.

- **В момента занимаваш ли се с някаква документална идея?**

- Да. Дори оттук отивам да се видя с някои от медицинските сестри, които вече бая време протестират пред Министерството на здравеопазването. В тази система има наистина интересни, драматични неща за кино. А и аз като бивш лекар я познавам по-отвътре и навсякъде ме приемат като колега, който е режисьор. Та засега в тая посока дълбая...

Разговаря **Геновева Димитрова**

15 октомври 2019 г.

Интегрална екология, екофашизъм... История на екологиите на идентичност

От XIX век насам десните партии с по-твърди възгледи се позовават на „защитата на територията“, за да оправдаят отхвърлянето на чужденците и желанието си да запазят „природните закони“. Идеи, разпространени във Франция, най-вече от новата десница и от някои католици – традиционалисти, които проповядват така наречената „интегрална екология“.

„Пренаселеността е причина за унищожаването на околната среда, а свръхнаселението се дължи на имигрантите“ – така накратко може да се преразкажат убежденията на Брентън Тарант и Патрик Крузиус, които за период от по-малко от шест месеца извършват два атентата, отнели живота на много хора. Първият е от 15 март в Крайстчърч, Нова Зеландия, в няколко джамии в града; вторият – от 3 август в Ел Пасо, Тексас, в супермаркет, посещаван от испанци. Общото между Тарант и Крузиус е, че и двамата терористи вярват в теорията за „Голямото заместване“. Тя гласи, че тече умишлен процес, при който на мястото на бялото население идва мигрантско население. Самите Тарант и Крузиус се самоопределят като част от движението на „екофашистите“.

Какво е „екофашизмът“? „Така, както го разбират двамата убийци, терминът „фашизъм“ не се отнася до режимите, съществували в Италия и Германия през 30-те години на миналия век, а до визия за света“, обяснява Жером Жамен, политолог и преподавател в университета в Лиеж (Белгия).

Според тази визия, природата е враждебна среда, в която отделните групи хора действат като глутници: всяка етническа група (или нация, или цивилизация) трябва да се защитава от останалите, с които е в постоянна конкуренция. Към този „естествен“ закон (законът, че оцелява винаги по-силният) сегашната епоха прибавя и екологичния натиск, и свързаните с него миграционни предизвикателства.

„Следователно, за екофашиста е важно да се наложи монопол и да се защитят малкото останали територии, където все още може да се живее, и да се започне борба срещу ордите мигранти, които бягат от негостоприемните територии“ - добавя Жером Жамен в качеството си на тънък познавач на екстремистския тип говорене.

Безпрецедентен резонанс в социалните мрежи

Това идейно течение, формулирано по такъв радикален начин, има малко заявили се последователи. И дори и социалните мрежи да му осигуряват безпрецедентен отзвук, дори и някои сайтове, привърженици на фашистки идеи, открито да се застъпват за решаване на екологичните проблеми с геноцид, „от доктринална гледна точка и правейки преглед на традиционната фашистка литература, екофашизмът има незначително влияние“, твърди Жером Жамен.

Освен това, често пъти, когато се фокусираме върху екстремисткото говорене, не виждаме голямата картина. Това фокусиране ни пречи да видим развитието на едно идейно течение, по-разпространено, но също толкова смущаващо, наречено „**интегрална екология**“ или „**дълбока екология**“. Това са термини, чието оцветяване в зелено скрива идентичностната им и антимодерна идеология, която все повече захранва западната радикална десница.

Но ако и в играта на политическите съюзявания екологичната кауза да е поставяна традиционно вляво, то не от вчера крайната десница има отношение към екологията и поддържа връзки с организации, които я защитават. Във Франция тези връзки са осъществени още през 70-те години на XX век и по-специално чрез Групата за проучвания и изследвания на европейската цивилизация (в Гърция) и чрез новата десница. Това ново течение в политическата мисъл, създадено от френския философ Ален дьо Беноа през 1969 г. и оказало влияние в редица европейски държави, не само във Франция, през 80-те години на миналия век, съчетава в себе си традиционните теми на десницата с идеите на екологизма.

По този начин то възстановява връзката с една консервативна линия в екологията, която датира от XIX век и чийто основен фокус е в Германия от времето на контрареволюционната и антипросвещенска реакция в лицето на общокултурното движение - романтизъм. Много преди установяването на нацисткия режим има двама мислители, представители на пангерманското движение, на които дължим запазеното централно място на природата в утвърждаването на германския национализъм. Това са Ернст Мориц Арнт (1769-1860) и Вилхелм Хайнрих Рил (1823-1897).

Изследователката Валери Шансиго, която се занимава с история на науката и околната среда, ни припомня, че и Ернст Арнт, и Вилхелм Рил обявяват, че „загубата на връзката с природата е една от причините за израждането на германския народ“. Прославяйки селячеството и германската провинция, те осъждат индустриализацията и отхвърлят градовете – „места, където човек е под въздействието на вредни влияния, например, на социалистическите движения и на еврейската конспирация“. При това, те използват типичните формулировки на крайната десница, пише Валери Шансиго в книгата си „Битките за природата“[1]. И в крайна сметка, и Ернст Арнт, и Вилхелм Рил развиват „национализъм, който отхвърля чужденеца и идеализира вдъхновения от природата мистицизъм“.

Теориите на Ернст Арнт и Вилхелм Рил ще се радват на добър отзвук през втората половина на XIX век благодарение на развитието на движението *völkisch* (като преводът на думата означава нещо средно между „народен“ и „етнически“), което подчертава особения характер на германския народ и подкрепя традициите му. В същото време, през 1866 г. германският биолог Ернст Хекел доразвива термина „ökologie“, за да може да опише с него науката, изучаваща връзката между организмите и средата, в която живеят. Той е и един от първите учени, които предлагат класификация на човешките раси и насърчават социалния дарвинизъм: политическа доктрина на еволюционизма, според която водената между хората борба за живот е естествено състояние на социалните отношения - възглед, който скоро ще прокара пътя на евгениката и нацизма.

Каква част от това наследство откриваме в идеологията на новото дясно? Според Стефан Франсоа, историк на идеите, член на изследователската организация „Група - дружества, религии, светски култури“ (към Практическото училище в сферата на висшето образование в Националния център за научни изследвания – CNRS - към Парижкия университет), това течение във френската радикална десница, позволило „да се разпространява и *аклиматизира* твърде екологичното говорене с туширащ ефект спрямо другите тенденции в крайната десница“, развива идеята за интегралната екология от няколко теми.

„Една от най-важните теми, които ще разгледам като първа, е свързана с идеята населението да се мисли като етнически групи, които са разделени по територии с желанието да ги превърнат в своя собственост“, уточнява Стефан Франсоа. В този смисъл, тяхната екология е екология на популацията, която се ръководи от един вид миксофобия (*страх от смесване – бел. пр.*). С други думи: от ужас да не бъдат смесени различни групи хора, тъй като това би довело до загуба на **чистата проба идентичност/идентичностната чистота** в родословието.

Втора голяма тема: „отхвърлянето на либералното общество - и следователно, на прогресизма - и на капитализма“. Новата десница, която по-специално се вдъхновява от немския философ Мартин Хайдегер (1889-1976), защитава неопаганистки подход, който почива на принципа за отхвърляне монотеистичните ценности и догми в полза на пантеистичната или политеистичната визия за света. Двете теми водят до „дълбока екология“, както я определя норвежкият философ пантеист Арне Нес (1912-2009): това е радикална тенденция, която се противопоставя на „повърхностната екология“ (shallow ecology) – онази, която се ограничава само до това да съчетава притесненията за екологията с промишленото производство, без обаче да поставя под съмнение фундаментите, на които стъпват обществата.

В началото на XXI век към тази „зелена“ тенденция във френската радикална десница се прибавя още една, която вече не защитава идеята за „дълбоката екология“, а за „интегралната екология“. И докато новото дясно ясно заявява своя езически светоглед, тази, напротив, черпи вдъхновение от традиционния католицизъм. Неговите говорители са млади, ултраконсервативни и с твърде много дипломи: Йожени Бастие – журналистка във *Figaro Vox*, Мариан Дюрано – есеист, и Голтие Бес дьо Берк, съинициатор на движението на „Бдящите“, което възниква през 2013 г. като резултат от La Manif pour Tous[2].

Те развиват своите идеи в тримесечното списание *Limite*, създадено през 2015 г. Подзаглавието му гласи: „Списание за интегрална екология“. Тяхната идеология мощно губи популярност и няма боята на идентичността, оцветяваща идеологията на новото дясно. Освен това, идеологията им е по-близка до тази на папа Франциск, който също проповядва интегралната екология в енцикликата си от 2015 г. „Laudato si“[3].

Според Жан-Луи Шлегел, съдиректор в списание *Esprit*, „основните белези на тяхната идеология са свързани с един войнстващ призив за ограничаване (за поставяне на граници), следователно, те критикуват свръхпроизводството и консуматорството, а освен това отхвърлят техническия интервенционизъм върху човешката природа“.

Шлегел, който освен това е и социолог на религиите, посочва в своя статия, озаглавена „Границите на границата“ (публикувана в *Esprit* в броя от януари-февруари 2018 г.), че съхраняването на „човешката природа“ е също толкова важно, колкото и опазването на околната среда и климата. По същия начин и „интегралният феминизъм“, проповядван в *Limite,* се превежда като отказ от всякакъв вид неестествени контрацептивни методи и като отричане на „фалшивата еманципация“ на жените, гарантирана им от хапчето „антибебе“ и възможността да работят наравно с мъжете.

„Въпросът е да бъдете „консервативни“, но по автентичен начин, цялостно, радикално. Както в ежедневието, така и в обществените битки: консервативни по отношение на планетата във всичките ѝ измерения, но също така консервативни спрямо човешкото тяло, семейството, живота в дома, в местната общност“, обяснява Жан-Луи Шлегел.

Той отбелязва и че *Limite*, чиито създатели се обявяват срещу противопоставянето на десните срещу левите и обратното, е политически „неясен“. За илюстрация Шлегел дава следния пример: това, че в статия в *La Croix* Голтие Бес, човекът, измислил философията на *Limite,* се колебае кого да избере на балотажа на президентските избори през 2017 г. – дали г-жа Льо Пен или господин Макрон – давайки шансове на последния, но по такъв начин, че намеква, че най-вероятно ще избере първата, говори много за границите на неполитическата радикализация.

Но независимо дали става дума за неопаганистко народно разбиране или за консервативна елитарна тенденция сред католиците, екологията обещава успехи на намиращите се отдясно на политическата шахматна дъска. „За тези антимодерни субекти екологията днес е истинска манна небесна“, отбелязва френско-швейцарският философ Доминик Бург (от Лозанския университет). Позволява им да се обновят, повторно да се заявят и отново да придобият значение. „Екологията на тези втвърдени десни субекти им позволява да облекат в зелено носталгията по един затворен и традиционен свят – свят, който зачита регионалните и културни особености. Като тук изключваме случаите, в които тя оправдава антимиграционното или ксенофобско говорене.

Нито „Макдоналдс“, нито кебап

Политологът Жером Жамен, който се интересува какви са аргументите на движението за идентичност в югозападна Франция, е забелязал, че някои активисти отхвърлят заведения тип „Макдоналдс“, както и всичко, което може да се свърже с кухнята от Близкия Изток - тип кебап и дюнери. „За тях това са двете страни на една и съща монета, на един и същ проблем“, обяснява Жамен. За тях „Макдоналдс“ е символ на нездравословна храна, на глобализация, на унищожаване на френската почва; и кебапът също – и той е нездравословна храна и се свързва с глобализацията, а освен всичко друго и с ислямизацията.

Те ядат местно говеждо месо и купуват продукти директно от производителя, като поддържат така наречените „къси вериги на доставка на храни“, като твърдят, че по екологични причини се борят за земята си. Но когато задълбаем по-навътре в темата, много бързо осъзнаваме, че мерките се предприемат в защита не на природата, а на човешките популации. Защитата на околната среда се превръща в аргумент, който обхваща какво ли не и около който се събират много и различни интереси. До степен, че партията „Национален сбор“ на Марин льо Пен, която дълго време се цупеше по темата за екологията, направо я „окупира“ тази пролет по време на европейските избори. Първият ѝ подобен опит бе на изборите за президент през 2012 година.

Политическата сила „Национален сбор“, предвождана от есеиста Ерве Жювен, националист и консерватор, адепт на теорията за „Голямото заместване“ и представян за новия *intello écolo* („зелен интелектуалец“) на партията, не престава да възхвалява достойнствата на „локализма“ – една апология на „късите вериги на доставка на храни“, зад която се прави опит да се скрие (доста нескопосано) отхвърлянето на чужденците и мигрантите. В началото на април в интервю за BFM TV Ерве Жювен бе по-конкретен в позицията си – по думите му, „всеки еколог знае, че една сложна жива система не може да оцелее, ако срещу нея има агресивни видове - нашественици“. Според Жювен, такива нашественици са „глобалната финансова система“, „голям брой неправителствени организации“... и „масовата миграция“.

„Национален сбор“ отскоро заема твърди позиции в защита на екологията, обвързвайки я с въпроса за границите и националната идентичност – нещо, което звучи направо смешно, тъй като екологичният въпрос, като всички големи проблеми на съвремието ни, е глобално предизвикателство“, казва Доминик Бург. И, като главен редактор на списанието *La Pensée écologique*, чийто последен брой е посветен на темата „Авторитаризъм и екология“[4], продължава, като казва, че в този контекст „Национален сбор“ прави изключение. За да бъде по-ясен, Доминик Бург обяснява: „Защото, ако в момента в различни части на света ставаме свидетели на възхода на авторитарни и популистки режими, то забелязваме, че тяхната запазена марка обикновено е да отричат климатичните промени, а в по-широк смисъл – екологията“. Такъв е случаят с Доналд Тръмп в САЩ, с Жаир Болсонаро в Бразилия, с Матео Салвини в Италия, с „Алтернатива за Германия“, с Путин в Русия и с почти всички крайнодесни партии в Европа“. Ето защо той, като изследовател, изобщо не вярва, че може да се появи истински екофашистки режим - в смисъла на „зелена диктатура“, която единствена би могла да взима мащабни политически решения, твърде рестриктивни – такива, каквито се налагат от спешната екологична ситуация.

„Причините, поради които демокрациите се затрудняват да отговорят на екологичните предизвикателства - да *прегърнат* лишенията днес, за да имат ползи в бъдеще - правят още по-малко вероятно да се появи една изпреварваща екологична диктатура, замислена да спести на човечеството всякакви бъдещи злини“, казва Доминик Бург. В крайна сметка, диктаторът няма никакъв интерес да предприема твърде непопулярни мерки... И демократичните режими, чиито лидери трябва да бъдат посочени в резултат на парламентарни избори, не проявяват ни най-малък интерес към подобни решения. Големият риск е, че ако човечеството не реагира навреме (тоест, през следващите десет години), климатичните катаклизми неимоверно ще се усилят.

Ако това се случи, ще имаме основание да очакваме да се развият авторитарни режими: те ще защитават елита от тълпата, а за да не се разпадне целостта на социалното тяло, изправено пред кризата от недостиг на ресурси, ще разполагат, където се налага, орди мускулести представители на реда. Перспектива, която бихте могли да си представите, ако сте гледали филма „Зеленото слънце“ (1973) на американеца Ричард Флайшър.

Питаме се за какво е сценарият ли? Поради глобалното затопляне, хората са изчерпали природните си ресурси. И докато малка част от милиардерите са успели, в някаква степен, да запазят нормалния си начин на живот, то останалото население, изпаднало в бедност, се изхранва при изключително рестриктивни условия, наложени му от един надзираващ го авторитарен режим. Който е ни повече, ни по-малко фашистки. Филмът е създаден през 1973 година, но действието се случва... през 2022 година.

Катрин Венсан

Монд, 4.10.2019

Превод от френски **Иван Николов**

1 Les Combats pour la nature, Buchet-Chastel, 2018.

2 La Manif pour Tous (Протест за всички) – кампания против гей брака.

3 Виж за повече подробности вестник „Култура“, брой 26 (2818) от 3 юли 2015 г.

4 La Pensée écologique, PUF 2019/2

Кадиров - кавказкият Путин

Защо му е на Кремъл Чечня, управлявана от Кадиров? Защо на чеченския лидер му е позволено почти всичко? И при какви случаи от центъра на Руската федерация все пак се решават да спрат „пехотинеца на Путин“? Наистина ли Кадиров е толкова популярен в Чеченската република, колкото твърди официалната пропаганда? Ефективен ли е „чеченският модел“ на водене на борба срещу въоръжената нелегална съпротива? Какво ще се случи, ако Москва престане да плаща за лоялността на Грозни и дали Руската федерация и Чеченската република имат общо бъдеще? Тези и други въпроси бяха обсъдени в редакцията на ***The New Times*** *заедно с* ***Олег Орлов*** *- председател на Управителния съвет на правозащитния център „Мемориал“, който отговаря и за работата на организацията в Северен Кавказ, и с* ***Григори Шведов*** *- главен редактор на интернет изданието „Кавказский узел“.*

Бел. ред. *Разговорът е проведен през 2016 г., но го публикуваме днес, защото, според нас, не е загубил актуалност.*

- Рамзан Кадиров си позволява публично да издевателства над опозицията. И не само над опозицията – той си позволява изключително груб език към всеки, който реши да го критикува... Защо? Защото просто не си дава сметка, че все пак има някакви граници, конвенции, закони или защото „отгоре“ го насърчават?

Олег Орлов: Кадиров разширява влиянието и силата си точно толкова, колкото му позволяват да го направи, и до момента, в който все пак от федералния център няма да се опитат да го спрат.

Той чувства себе си не толкова като светски ръководител на политически субект от Руската федерацията, колкото като духовен лидер и абсолютен владетел на Чечня. Но това за него не е достатъчно и той непрекъснато се опитва да разшири влиянието си извън републиката, най-вече в Ингушетия и Дагестан.

Освен това, вече е очевидно, че той възприема себе си като политик от федерален мащаб, следователно, и на територията на цялата страна той вече може да си позволи (а и го прави) да плаши противниците си. Той не чувства сериозен отпор, което означава, че и в бъдеще ще продължи да се държи по същия начин.

Единственият случай, когато от Кремъл казаха категорично „не“ на Кадиров, бе моментът, когато започна да подклажда териториален спор с Ингушетия - през 2013 г. чеченският парламент едностранно прие закон за присъединяване на окръг Сундженски в Ингушетия и редица територии към Чечня. Тогава се стигна до сблъсъци между силите за сигурност на двете републики и само намесата на федералния център, много късно обаче, предотврати по-нататъшно развитие на конфликта.

- На какво ниво?

Григори Шведов: Нека припомним в каква последователност се развиха тогава събитията: Владимир Путин пристига в Ингушетия, среща се с президента ѝ - Юнус-Бек Евкуров, но не се среща с Кадиров. След това събитията се развиват по следния начин: среща между Путин, Кадиров, Евкуров в Сочи. След това - посещение на Кадиров в Ингушетия. Той като по-млад пристига при по-старшия - при Евкуров - и те заедно пътуват до Северна Осетия. Ето защо може да се предположи, че при тази ситуация на Путин му се е наложило да се намеси лично. Да отидеш в Ингушетия и да не посетиш Чечня (като от едното до другото място се стига за 40 минути с кола) – това е много силен удар по самолюбието на Кадиров.

- Мога да ви дам и още един пример - пролетта на 2015 г., когато Кадиров позволи на силите си за сигурност „да стрелят на месо“ по служители на реда от други региони, действащи на територията на Чеченската република, без преди това да са съгласували операциите си с него.

Шведов: Да, тогава ставрополските сили за сигурност извършваха операция по задържането на предполагаем престъпник в Чечня, когото в крайна сметка застреляха. Срещу тях бе образувано наказателно дело в Чечня. Председателят на Следствения комитет към прокуратурата на Руската федерация Александър Бастрикин лично закри делото. Същата година въпросният Бастрикин окичи Кадиров с почетен медал[1].

- И през същата 2015 г. не бе допуснато следователите да разпитват един от предполагаемите поръчители на убийството на Борис Немцов, Руслан Геремеев, в родното му село Джалка. Носеха се слухове, че Виктор Золотов, който тогава все още беше началник на вътрешните войски, е отишъл в Джалка и е разговарял с Геремеев. Но самите разследващи не успяха да стигнат дотам. Да обобщим: Кадиров не е натоварен с някакви свръхзадачи, а постъпва така просто защото може, макар и федералният център да се опитва да го възпира. Така ли?

Орлов: Федералният център се опитва да го ограничи само когато усети, че ситуацията става критична. Във всички останали случаи от федералния център просто не искат да го ограничават, защото режимът на Кадиров не представлява реална заплаха за режима на Путин. Кремъл не го възприема за заплаха. Напротив, от Кремъл гледат на този режим като на най-силния си коз, който могат да сложат във всеки един момент на масата.

- В битката срещу опозицията?

Орлов: И в битката срещу опозицията, и в битката срещу нелоялността от страна на различни силови структури, когато някой трябва да бъде потискан, не дай си Боже, когато ситуацията стане критична и избухнат гладни бунтове някъде в провинцията. Има много различни варианти, при които този коз може да бъде използван. Има и още една функция: Кадиров може да бъде употребяван като плашило за вътрешна употреба. Обществото смята, че Кадиров представлява проблем, но обществото вижда, че Путин по някакъв начин е в състояние да се справи с него; че Путин може да го овладее, да го задържи в някакви граници. Но ако го няма Путин, кой ще реши проблема? И какво ще стане, ако наследникът на Путин не успее да преодолее кризата?

- Как да си обясним сериозното медийно присъствие на Кадиров, невероятния интерес на телевизиите на Руската федерация към него? Няма друг държавен глава в региона от неговия ранг, за когото да се снимат толкова много филми, да му се посвещават толкова много предавания... А Кадиров има дори собствено шоу „Команда“ по „Россия 1“.

Шведов: Те имат за задача да работят за имиджа на Кадиров. И тази задача е поставена отдавна. Има сътрудници на Федералната служба за охрана, които осигуряват на Кадиров всичко, което му е необходимо. Има и федерални имиджмейкъри, цели агенции, които работят за репутацията му. Достатъчно е да си припомним как Кадиров говореше на руски в началото на кариерата си и ще стане ясно, че с него много активно се работи.

По данни от януарското изследване на социологическия център „Левада“ (за 2016 г. – бел. ред.), което обхваща цяла Русия, подкрепата за чеченския лидер е паднала от 35% на 17%, а отрицателното отношение към него се е увеличило от 5% на 10%. Ето това е причината – затова е необходимо да се работи за имиджа на Кадиров. Освен това (тук имам предвид стартирането на шоу предаването по националната телевизия - това не е просто изпълнение на платена поръчка), на страната трябва да се покаже, че Кадиров е кавказкият Путин. Трябва да се покаже, че Путин може да бъде и по-строг, че Путин може да бъде не толкова мил и драг на сърцето ни. Кадиров е „приставка на Путин“: „Все още не сте видели всичко, все още не сте получили всичко“. Има и друго пречупване, което е по-интересно. Ние разбираме какво значение имат меката сила и пропагандата при взаимоотношенията ни със Запада.

На пропагандата ѝ трябват говорители. Лично Путин не може да изрази всичко! Сергей Лавров си има Мария Захарова. Но кой друг има пресаташета ястреби? Кой може да излезе отпред и да говори твърдо и впечатляващо; и да не се притеснява, че няма да получи виза за Европа или че ще бъде санкциониран по друг начин? Кой вече е участвал в украинските събития и е показал, че може не само да държи речи, но и да освободи пленените руски – а не чеченски! - журналисти и да ги доведе да му гостуват?

- Имате предвид историята с журналистите от *LifeNews* Олег Сидякин и Марат Сайченко, които бяха задържани от украинските специални служби в Краматорск (според украинската версия - с оръжие) през май 2014 г., а след това освободени след личната намеса на Кадиров?

Шведов: Да, точно тази история. Ако разглеждаме Кадиров като инструмент, а не като резултат от политиката на Путин, то трябва да си дадем сметка, че инструментите имат различни задачи, пистолетът не ни трябва непременно, за да стреля веднага. Пушката може да си виси на стената и да произведе изстрел в последното действие.

Сега си припомнихме Украйна, а преди това трябва да се сетим за 2008 година – за случая с Грузия... Тогава именно скочиха на Кадиров заради тежките думи срещу Грузия, но той така или иначе ги каза. Оказва се, че Кадиров е много важен инструмент и по отношение на външната политика.

И той работи за този свой имидж, заявявайки се като силов играч. Макар че в действителност нито в Южна Осетия имаше негови хора, нито в Украйна... Това е просто имидж – един всяващ страх Кадиров.

- Но там, в Украйна, все пак имаше чеченци, нали?

Шведов: Имаше чеченци, но ние не открихме доказателства, че това са хора на Кадиров, че той ги е изпратил там. Но този факт се използва от пропагандата.

Орлов: Това бяха чеченци, включително от руски военни части, разположени в Кавказ. И по наша информация, и в резултат на разговори с много хора научихме, че става дума и за военнослужещи в Северен Кавказ, в Чечня. Но дали мога да потвърдя това в съда? Не.

- Кадиров току-що спечели поредните избори с почти сто процентна подкрепа. Според проучвания на общественото мнение, той редовно попада в списъка на най-влиятелните политици в Русия. А можем ли да предположим колко в действителност е реалната подкрепа за него в Чечня?

Орлов: Не можем. Неговата популярност е мит. Естествено, не мога да докажа това с числа, тъй като в Чечня истински социологически изследвания няма. Но от наблюдения какви са настроенията, от срещи с голям брой хора се вижда, че сред значителна част от населението Кадиров не само че не е популярен, но и отношението към него е на крачка от омразата. Естествено, тези настроения се потискат с всяване на страх, страх в Чечня - и Кадиров отлично знае как да го направи – страхът е основният циментиращ материал, „спойката“, която държи чеченското общество, обединява го около режима му. Трябва да се отчете, че в чеченското общество имаше промяна в отношението към Кадиров. През 2007 г., 2008 г., а отчасти и през 2009 г. той в действителност се радваше на истинска подкрепа. Харесваха го искрено, не по принуда. Защо ли? Защото чеченците тогава разсъждаваха по следния начин: „Изглежда, че федералните части са отстранени. Те, разбира се, продължават да си стоят по местата, където имат постоянни бази, но онова, което доскоро се случваше – да обикалят из градовете и селата и да правят какви ли не щуротии – такива неща вече няма. И кой пое контрола в републиката? Нашите смели чеченци. Да, отстрани може и да изглежда, че сме загубили войната, но Кадиров успя да превърне тази загуба в печалба. Такова нещо като независимост няма, но в много отношения ние сме независими“.

Това беше много важно вътрешно усещане за голяма част от населението и до голяма степен за младите хора. Но сега това чувство има все по-малко въздействие на фона на онова, с което хората се сблъскват ежедневно, на фона на ужасяващото социално разслоение, на абсолютното неравенство. Като цяло, неравенствата в Русия са стряскащи, но в Чечня те са многократно по-големи от онези, с които се сблъскваме тук.

Да добавим и това, че там всеки човек, попаднал във висшия слой на псевдоелита, веднага се опитва да изпъкне с онова, което притежава. Богатството трябва да се демонстрира. И тези демонстрации се правят на фона на недоимъка при положение, че обикновените хора нямат възможност да си платят тока и газта, а държавните чиновници са подложени на безкрайни рестрикции... Носят се слухове, засега разполагаме само с косвени данни, че заплатите на държавните служители могат да бъдат орязани с неясни аргументи с 50%! Да добавим и унижението, на което са подложени младите хора, които не носят панталоните, които трябва. На които брадата им не е с нужната дължина, поведението им е неправилно, в телефона си пишат не тези съобщения, които трябва. Задържат ги, карат ги на определени места, които не са официално регистрирани като арести... И там с младежите се провежда образователна работа - понякога под формата на беседа, а друг път просто ги пребиват от бой...

- Има ли данни, от които да разберем колко души бягат всяка година от Чечня?

Орлов: Не. Според официалната статистика в Чечня, сметките са в полза на завръщащите се.

Шведов: Има данни на Агенцията на ООН за бежанците. Според тях, всяка година хиляди чеченци напускат родината си. Но те не уточняват нито причините за напускането, нито регионите, от които хората заминават. Тоест, говорим общо – за всички, които напускат Русия. Можем да предположим, например, че огромното мнозинство чеченци заминават не от Хабаровск, а от Чечня.

- Доколко ефективен е моделът на Кадиров за борба с въоръжената нелегална съпротива и с какво той е по-добър от възприетите в другите републики в Северен Кавказ?

Орлов: Чеченският модел за борба с тероризма няма особени предимства в сравнение с моделите за справяне с проблема в другите региони на Северен Кавказ.

Ако оценяваме колко активна е въоръжената нелегална дейност по броя на загиналите силоваци, резултатът би бил следният: 2006 г. е годината на установяване на режима на Кадиров, тогава се създава терористичната организация „Кавказки Емират“ – новото поколение нелегална въоръжена съпротива, и тогава загиват най-много силоваци. Но от 2006 г. до 2015 г. броят на загиналите представители на силите за сигурност намалява в Чечня четиридесет пъти.

До Чечня е Ингушетия, където се прилагат съвсем различни методи на действие. Там най-много убити силоваци са регистрирани през 2009 г. – при тях „Кавказки Емират“ се появява по-късно. А от 2009 г. до 2015 г. броят на загиналите военни намалява сто пъти! В Дагестан, където най-много загуби имаше през 2010 г., около 2015 г. броят на загиналите беше намалял тринадесет пъти.

- Съдейки по всичко, Кадиров е успял да прогони въоръжената нелегална съпротива в Дагестан?

Орлов: Не. В Дагестан нелегалната въоръжена съпротива е по-активна, отколкото в другите републики в Северен Кавказ, но там не са бягали никакви прогонени бойци. Няма чеченски полеви командири или бойци от Чечня, които да са се преместили в Дагестан; всички там са си местни жители, които са си живели в Дагестан и на място са си създали въоръжена нелегална съпротива.

Шведов: Според мен, чеченските методи за борба с нелегалната въоръжена съпротива, които са абсолютно неоправдани, са възприемани и от Кадиров, и от Кремъл за много ефективни. Заради това се предлага този метод да се мултиплицира. Това, което днес наблюдаваме в Дагестан, е следване на чеченския сценарий.

- Но Рамазан Абдулатипов е коренно различен от Кадиров. Той далеч не е толкова жесток.

Орлов: Абдулатипов не е в състояние да осъществи чеченския сценарий. Но, за сметка на това, Министерството на вътрешните работи на Република Дагестан има такива способности.

Шведов: Абсолютно! Ето затова е необходим слабохарактерният Абдулатипов, за да може чеченският модел да бъде приложен в Дагестан. Кремъл харесва чеченския модел. И него не го интересува колко силоваци, колко мирни жители и колко бойци от въоръжената съпротива ще бъдат убити. Нещо повече, ще кажа нещо ужасяващо: колкото повече са убитите, толкова по-добре за онези, които са останали живи. Защото се прави по-добра кариера и се получават повече звездички за храброст на фона на по-голям брой убити бойци и загинали бойни другари. Това показва, че конфликтът наистина е сериозен.

- Да си представим, че по някакви причини Кадиров вече не е начело на Чечня. Какво се случва тогава? Чечня отново ли ще се превърне в гореща точка на територията на Русия или в анклав, който ще се откъсне от нея, или в анклав, където ще се появи Ислямска държава, или си представяте някакъв друг сценарий?

Шведов: Не, не смятам, че ще се случат подобни неща.

Орлов: И аз не мисля, че ще има такива сътресения.

- Но нали и Кадиров, и неговото най-близко обкръжение са продукт на войната. Те нямат друг жизнен опит, тяхната школа е войната. Кремъл съзнателно ли поставя такива хора във властта или просто не разполага с друг „материал“?

Орлов: Бихме поласкали Кремъл, ако кажем, че оттам съзнателно водят някаква дългосрочна политика и в Чечня, и в Дагестан, и въобще в Северен Кавказ. Кремъл постоянно решава някакви тактически задачи. Просто се случи така, че в един момент кланът на Кадиров беше по-силен от клана на Ямадаев и останалите и затова от Кремъл заложиха на него.

Шведов: Важно е да се разбере, че демонстративният проруски характер на така наречения „кадировски“ елит е просто част от сделката. По същия начин, както и високите проценти на изборите. Платихме – и те демонстрират такъв характер. Спрем ли да плащаме – и те ще спрат с демонстрациите.

- Но нека бъдем наясно - в един момент Русия наистина няма да има пари, за да плаща за лоялност. Какво ще се случи тогава?

Орлов: Според мен, чеченският псевдоелит не е готов да грабне оръжието и да започне трета чеченска война. Това едва ли ще се случи дори ако спрат финансовите траншове. Те вече имат достатъчно много имоти, въртят добър бизнес, включително извън Чечня, имат и деца, на които трябва да уреждат хубави постове. Не мога да си представя как тези хора ще хванат автомата и ще поемат към планината.

- Излиза, че федералният център е постъпил умно, като е заложил на Кадиров?

Орлов: Режимът на Кадиров представлява смъртна заплаха за бъдещето на Русия, за всяка възможност за развитие на Русия след Путин. Това е тази сила, която застрашава всяка модернизация.

- А съществува ли „мирен“ сценарий, по който да се осъществи смяната на режима в Чечня?

Шведов: Има опит и в ЮАР, и в Аржентина, а в по-малка степен – в Чили. Ще трябва да се организират така наречените „помирителни“ комисии, ще трябва да се работи с населението. И тази работа може да се проточи дълго - цели десетилетия.

Орлов: Ако сериозно мислим за бъдещето, то тогава още днес трябва да сменим режима на Кадиров. И за това има възможности. Ако Кадиров, без значение по какви причини, престане да стои начело на Чеченската република и на негово място дойде някой друг – дори и човек от близкото му обкръжение – с него може да се започне на чисто – могат да се изграждат взаимоотношения. Освен това, дори и Кадиров да остане начело на Чеченската република, на него може да му се въздейства, като се постави изискването конкретни хора от обкръжението му да понесат отговорност за конкретни престъпления. И от обкръжението на Кадиров смятат това за уместно.

- Путин страхува ли се от Кадиров?

Орлов: Съвсем нормално е Путин да има своите притеснения. Ами ако Кадиров отговори с „не“ на някое негово искане? Тогава какво ще трябва да направи? Путин се страхува да настоява; да удря по масата; да оказва натиск, когато му се отговори с: „Не, няма. Няма да дам. Няма да поискам. Няма да допусна сили за сигурност“. Но при такъв отговор каква би трябвало да бъде реакцията на Путин? Как да постъпи? Тук трябва смелост. А Путин такава смелост няма.

Разговора водиха **Евгения Албац** и **Иван Давидов**

newtimes.ru, 16.10.2016

Превод от руски **Виржиния Томова**

1 През 2015 г. Кадиров получава от Александър Бастрикин медал „За заслуги в осигуряването на националната сигурност“.

Сцена от *Юнона и Авос*

Магистърът на тайните сили

В памет на Марк Захаров

Колко пъти сме го репетирали... със сигурност ще се справим с представлението. Всичко се знае предварително: отначало всички са събрани на едно място, после един се отделя и бавно тръгва към дъното на сцената, смалява се в кадъра, отдалечава се от зрителите, спира, обръща се за миг назад, поглежда ни, пак се обръща, отива си. След него си тръгват останалите – едни на двойки, други на групи, трети сами. Отдалечават се тихичко, поглеждат назад за секунда, гледат ни в очите, може би едва доловимо се усмихват, отиват си завинаги. Така беше на финала на „Обикновено чудо", на „Домът, който построи Суифт", така беше в театъра. Така ни напуснаха драматургът Григорий Горин, сценографът Олег Шейнцис, актьорите Евгений Леонов, Александър Абдулов, Олег Янковски и Николай Караченцов. Сега си отиде Марк Захаров. Този мизансцен е негов, той сам го измисли, сигурно за миг ще погледне назад. „По-смешно показвайте скръбта. И когато залитна, разкрещете се в един глас. В такъв момент крещят не за другите, а за себе си".

Ние крещим.

Когато той умря, близки, познати и недотам познати хора започнаха да звънят, да пишат в социалните мрежи, изказвайки си взаимно съболезнования по повод смъртта му. Един на друг – на хора, които никога не са го познавали лично (или са го познавали съвсем бегло). Осиротелите се утешаваха взаимно. Изведнъж изникна и дойде на мястото забраненото старомодно „ние" - ние, свидетелите на обикновеното чудо, съвременниците и събеседниците на Суифт, на барон Мюнхаузен, Тил Уленшпигел, Ланселот, камерхера Николай Резанов, граф Калиостро.

Марк Захаров беше велик режисьор – той създаде свят, както подреждаше мизансцени и за актьорите, и за зрителите. Най-куражлиите или най-паметливите (или това е едно и също) говореха през тези дни как са плакали от възторг и щастие на спектаклите на Захаров. Захаров не приемаше по-малко: щастие и възторг стигаше. Как го правеше?! От мираж, от нищо?! Как сюжетът за някакъв велможа, който отишъл по море в Америка, там обикнал момиче, заминал за Русия и умрял по пътя, се оказва важна част от културния код на няколко поколения, същият този таен, особено здрав фрагмент от общия гръбнак, който не му позволява да се огъва? И колкото и да ни се смеят на сантименталността, на „алилуята на любовта" и прочее интелигентски съкровища, ние само се радваме, защото – алилуя! – сме неуязвими.

Захаров не изискваше от нас нито усърдие, нито прилежание. Той беше учител от старата школа (онази, в която Софокъл си кореспондира с Шекспир) и просто ни набиваше в главите своята варварска еретична наука. Взрив, сноп искри, рев на електрическа китара – и веднага след това: „Театрите започват от закачалките, царствата започват от бесилките" (така-а-а, закачалката я пишем, бесилката наум). Танц, бясно препускане с коне, изстрел: „Слава на безумците, които си живеят живота така, сякаш са безсмъртни!" Факли, барабанен грохот, някой внезапно пада като подкосен: „За любовта няма обявена цена – само живот един и съдба една" (ясно, не е обявена, ще го запомним). Пламък, обгърнато от дим магическо кълбо, някой вика: „На поетите им подаряват цветя, на сатириците им трошат стъклата" (ясно; само че това май няма да ни потрябва). Още пламъци, на хоризонта кораб с платна, гигантски флаг запълва цялата сцена, за миг проблясва светлина, сноп искри се сипе, танцуват неизвестно откъде взели се комедианти...

Сега не можело да се правят такива постановки (така се говори). Защо трябваше да стрелят по диригента в началото на „Юнона и Авос"? Защо трябваше да подпалват шапките на музикантите в „Суифт"? Да клатят стъкленото кълбо в „Обикновено чудо"? Да се катерят по въжената стълба в „Мюнхаузен"? Метафоричната режисура е достояние на миналото, езоповският език е излишен, силно въздействащите режисьорски средства са насилени и неприлични, поетичните номера са старомодни до комизъм. Все едно аз, седнала зад клавиатурата, да натракам, че пиша тези редове с кървavo мастило, като топя перото в открита рана. Макар че в действителност е тъкмо така.

Марк Захаров обещаваше чудо, изпълняваше номер, а учеше на поезия и на морал – и едното не става без другото.

Захаров не се притесняваше да бъде старомоден. Модата, която следваше, наистина беше изключително стара – по-точно, древна: изследователите на бъдещето тепърва трябва да установяват от какви религии, от какви културове, от какви мистерии е възприел режисьорът, наречен „магистър", похватите и артефактите за специалните си магии, приличащи на циркови фокуси.

Как работеха при него на сцената и в кадър огънят, факелът, свещта, книгата, ръкописът, корабът. Как помагаха те на прекрасните текстове да се превърнат в заклинания, от които после адептите на „Авос" черпеха тайни (магически, другояче не може да бъде) сили, крайно необходими им в живота. Сили, необходими и сега, за да вярваме, че „времето е такова временно".

(Когато някои съвременни режисьори, ползвайки се от височайше позволените от съвременността средства, се опитват да постигнат въздействие върху публиката, подобно на захаровското, ми се иска да им пожелая успех. Патица с ябълки, която по пътя любезно ще се залее със сос, естествено, не им се очертава да получат – за целта ще трябва да извървят сложен режисьорски път и старомодно да стрелят в комина, но да им даде господ да застрелят поне някой ниско летящ сандвич с кашкавал. Ако искате да властвате – бъдете така любезни да се развълнеете. Може и в буквалния смисъл.)

Когато цитираме любими филми и спектакли, точно ли цитираме думите на Евгений Шварц, Григорий Горин, Андрей Вознесенски; и само думите ли? Или същински еретичен плам на тези думи придава интонацията на Марк Захаров – неговото иронично, сдържано, донякъде рязко държание, дишането му? „Ще отплавам в оная далечна страна, където преди мене е бил само Данте. Описанията му са гениални, но прекалено мрачни. Сигурен съм, че там има много смешни неща" – гласът на Олег Янковски, ритъмът, тактът, погледът, методът на Марк Захаров.

Като Вълшебника на Шварц, който прави „живото още поживо", той пресъздаде трупата на „Ленком". Той вменяваше на артистите задължението да бъдат обаятелни – просто неотразими, с широк замах, без колебания, така че, ако внезапно в кадъра не грейне пламък – а пламнат очите, – магията ще пребъде нетленна (още една остаряла добродетел – прекомерната театралност). Трябваха му актьори за ролите на поети, философи, титани, герои и любовници – те и станаха такива. До един великани. На кого днес са му изтрябвали великани? Само на тези, които вече са ги виждали.

Сега те всички, както казва деканът Суифт, „пътешестват в страната на мъртвите".

Марк Анатолиевич Захаров ни даде толкова много, че още дълго ще гледаме подире му.

Лилия Шитенбург

Colta.ru (със значителни съкращения), 30.09.2019

Превод от руски **Виржиния Томова**

Сега на австрийския канцлер му остава да си създаде нови врагове

Малко преди да навърши 25 години, Себастиан Курц става министър по въпросите на интеграцията, след това – външен министър и лидер на партия, а накрая – на 31 години – канцлер.

Политическата биография на Себастиан Курц заслужава само суперлативи. И последната неделя на септември му даде поводи за още гордост, когато с подкрепа от 37.4% бившият канцлер спечели парламентарните избори. В сравнение с 2017 г., неговата Австрийска народна партия си увеличи подкрепата с допълнителни 5.6 процента. На второ място са социалдемократите със само 21.8 процента от гласовете. Никога досега дистанцията между двете партии не е била толкова категорична. Курц не само е победил политическите опоненти, той направо ги е разбил.

Как постигна този успех? През май, в резултат на аферата „Ибиса"[1], коалицията му се разпадна. Но аматьорското поведение на бившия коалиционен партньор не засегна Курц. И предварителните проучвания показваха, че продължава да се радва на висока подкрепа. Иначе Курц е политически авантюрист. През 2017 г. той и едни от неговите верни хора изнервиха до такава степен тогавашния лидер на Австрийската народна партия и вицеканцлер Райнхолд Митерленер, че през май 2017 г. го принудиха да се откаже и от двата поста. Митерленер, който до този момент се бореше за народна партия с повече жени, с повече млади хора, с по-либерални идеи, при последната предизборна кампания се появи в рекламните клипове на социалдемократите.

Курц, който по време на Митерленер бе външен министър, пое партията след него и я оформи по свой образ и подобие. Даде ѝ ново име, като на изборите се яви като „Нова народна партия, списъкът на Себастиан Курц". Вярно – ход суетен и самолюбив, а освен това и рискован. Основният въпрос бе как биха реагирали озъбнатите поддръжници на Австрийската народна партия. Курц вдигна мизата, защото коалицията със социалдемократите се разпадна и той поведе първата си предизборна кампания като водещ кандидат.

През 2016 г. кандидатът за президент на Австрийската народна партия не успя да стигне до балотаж. При предварителните проучвания за парламентарните избори в началото на 2017 г. Партията на свободата на Австрия бе на предни позиции, Социалдемократическата партия на Австрия - на второ място, а Австрийската народна партия изпадна от класацията и по много неща запригна на вицеканцлера Хайнц-Кристиан Щрахе. Но Курц обърна тенденцията. Той отцепи от гласовете на десните популисти, като започна да говори по техните теми и да се представя като пазач на „Балканския път"[2]. С това триумфира на изборите и сключи коалиция с десните популисти.

Много възможности, но нито една лесна

И сега, две години по-късно, ставаме свидетели на още една изненада. Никой не вярваше, че Австрийската народна партия ще спечели. Дори партийните лидери са много учудени. „Нямам думи" - казва Курц пред свои симпатизанти около час, след като са обявени първите предварителни резултати. „Очаквахме добър резултат, но чак такъв не сме предвиждали." Следват оглушителни аплодисменти в партийния щаб на партията, наела изискания салон „Хюбнер" в централната част на Виена. Курц се опитва да не изпада в триумфиращо настроение: „Ще се отнесем много внимателно към оказаното ни доверие". Изборната победа говори ясно за едно - следващият канцлер отново ще се казва Курц. Това е сигурно. Но пред него стои деликатната задача: да си намери коалиционен партньор. По време на предизборната кампания той не дава знак, че има предпочитания към някого - по-скоро е готов за всякакви варианти и в интервю за ORF коментира, че ще се обърне към всички парламентарно представени партии. В предизборната вечер обаче не става ясно кой с кого ще управлява.

Ето защо разглеждаме поотделно възможните коалиции – дали тя ще бъде синя, червена, зелена или коалиция тип „Ямайка"[3]?

Продължаване на коалицията с Партията на свободата на Австрия

Плюсове: По отношение политиките, както показва досегашното управление от година и половина: сините (синьото е цветът на Партията на свободата на Австрия) и тюркоазените (тюркоазеното е цветът на Австрийската народна партия) работят много добре заедно. Курц знае това и десните популисти проведоха много активна кампания, за да си запазят ролята на младши партньор. Но сега, имайки предвид сериозната им загуба[4], Курц може да им диктува голяма част от своя дневен ред и да им отнеме важни министерства.

Минуси: Вече ORF разпространи информация, че само една трета от поддръжниците на Австрийската народна партия биха подкрепили подобна коалиция. Техният брой е значително по-малък в сравнение с данните отпреди две години. От друга страна, след скандала с аферата „Ибиса", Партията на свободата на Австрия смени част от фигурите по върховете си. Въпреки това, загубите от накърнената ѝ репутация са огромни.

Повторна коалиция с партията, свързвана с аферата „Ибиса", може да хвърли сянка върху имиджа на Курц, който държи да е мистър „Безупречност". Особено, след като и Партията на свободата на Австрия не може да се разглежда като стабилен партньор. Има данни, че бившият ѝ партиен лидер Хайнц-Кристиан Щрахе го заплашва изключване, тъй като са разкрити щедри преводи по разплащателната му сметка (*два дни след тази публикация Щрахе обявява официално, че се оттегля от политиката – бел. ред.*). Неговото напускане може да разцепи партията по същия начин, по който тя се разкъса в началото на хилядолетието в резултат на пропъждането на Йорг Хайдер[5]. Една бъдеща коалиция с Партията на свободата на Австрия може бързо да доведе до нови избори.

Голяма коалиция

Плюсове: Чисто аритметично, това ще доведе до голямо мнозинство в парламента. По време на предизборната си кампания социалдемократите горещо обещаваха, че ще направят всичко по силите си да не управляват заедно Австрийската народна партия и Партията на свободата на Австрия. Ето защо, те ще приемат да влязат в голямата коалиция, особено след като бъдещото участие в управлението ще спаси лидерката на партията Памела Ренди-Вагнер от поемане на отговорност след поражението[6].

Минуси: В Австрия често се сформират големи коалиции, но те изхабяват партиите. Последната голяма коалиция се провали през 2017 г. Тогава реално двете големи партии бяха разделили помежду си страната и на този принцип си бяха разпределили и политическите назначения. Мнозина видяха в това причина за възхода на десните популисти.

Съюз със Зелените

Плюсове: Това би било нещо съвсем ново. Никога досега Зелените не са управлявали на национално ниво. Но те са готови да бъдат партньори в правителството, особено след като Курц обяви в предизборната си кампания, че ще работи в защита на климата. Курц може да продължи да изгражда митологемата - канцлерът на новото начало. Дали аферата „Ибиса" ще произведе еко-канцлера? Според някои, Курц е не само политически и идеологически гъвкав, той е и опортюнист. Освен това е винаги по-лесно да работиш в коалиция на победители, отколкото с партньор с разклатени позиции, каквито са и Партията на свободата на Австрия, и Социалдемократическата партия на Австрия. А и още в изборната нощ сред съпартийците на Курц се чу, че най-вероятният вариант е коалиция със Зелените:

Минуси: В ядрото си и Зелените, и Австрийската народна партия се колебаят дали да поемат заедно управлението. По отношение политики, между двете партии има огромни различия, макар и те да не са чак толкова фрапантни, каквито бяха преди две години по най-спорния проблем - бежанската политика. Различия има и в сферата на икономическата политика, при която Австрийската народна партия следва неолиберален курс. Освен това, мнозинството им в парламента ще бъде твърде крехко. Не на последно място, сред Зелените има няколко „фундаменталисти", които могат бързо да блокират работата на правителството.

Управление със Зелените и партия „Нова Австрия"

Плюсове: Според социологическо проучване на ORF, „Нова Австрия" се ползва с най-голяма подкрепа като евентуален коалиционен партньор на Австрийската народна партия. Но това, разбира се, не е достатъчно. Като политики, тази тристранна коалиция би била тип „Ямайка": И Австрийската народна партия, и „Нова Австрия" са за либерален курс по отношение на икономиката. Зелените и „Нова Австрия" имат сходни виждания за социалната политика. И ако Австрийската народна партия се страхува от съюз с левите Зелени, то тя би могла да разчита, че един трети коалиционен партньор ще стои между тях и няма да сближава позициите им. Освен това, и „Нова Австрия", също като Зелените и Австрийската народна партия, се явява победител на тези избори (*тя печели 2.8% повече и увеличава депутатите си с петима в сравнение с миналите избори – бел. ред.*).

Минуси: В действителност, такъв съюз не би зависел кой знае колко от гласовете на „Нова Австрия". Нейната тежест в управлението би била незначителна. Ето защо не може да се твърди със сигурност, че тя ще участва в коалицията. Освен това, защо им е на Зелените да приемат един, според тях, излишен коалиционен партньор, ако влиянието им в съюз с двама участници е определено поголямо?

Все пак, решението зависи от Себастиан Курц и от тежките преговори, които му предстоят. Едно е сигурно – каквото и да е то, част от неговите избиратели ще бъдат изплашени.

Фердинанд Ото

Цайт, 29.09.2019

[1] Тайно заснета среща в къща в курорта „Ибиса" между вицеканцлера Хайнц-Кристиан Щрахе с непозната дама – мнима племенница на руски олигарх, на която обещава да спечели обществени поръчки при условие, че тайно финансира крайнодясната му партия.

[2] „Балканският път" на мигрантите започва от Турция, преминава през Гърция, Македония, Сърбия, Унгария, Австрия и стига до Германия.

[3] Коалиция тип „Ямайка" – заради броя на цветовете на знамето на Ямайка се приема, че тя ще се състои от три партии – християндемократи (Австрийската народна партия), Зелени и либерали (партия „Нова Австрия").

[4] Партията на свободата на Австрия губи 9.8% в сравнение с миналите избори и сега ще е с 20 депутати по-малко.

[5] Йорг Хайдер подава оставка като лидер на партията заради крайнодесните си възгледи и остри изказвания, възприемани като антисемитски и неонацистки.

[6] Австрийската социалдемократическа партия печели на изборите 21.2%, което е с 5.7% по-малко от предишния път. Тя ще влезе с 40 депутати в парламента, което е с 12 по-малко в сравнение с предните избори.

Вестник за критика, дебати и културни удоволствия

К

www.kweekly.bg

Адрес на редакцията

1421 София, ул. *Милин камък* 14, VI етаж

e-mail: kultura@kweekly.bg

Редакционен екип

Копринка Червенкова, Геновева Димитрова, Екатерина Дочева, Людмил Веселинов, Марин Бодаков, Мая Колева, Никола Вандов, Христо Буцев

Автор на главата на вестника Кирил Златков

Издава фондация „Пространство *Култура*" ISSN - 2603-4441